

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Гуманітарно-педагогічний факультет

УДК : 327(4)(410)

ПОГОДЖЕНО
Декан гуманітарно-педагогічного
факультету
(назва факультету)

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри міжнародних
відносин і суспільних наук
(назва кафедри)

Савицька Інна Миколаївна
(підпис) (ІПБ)

Шевчук Олександр Володимирович
(підпис) (ІПБ)

“ ” 2022 р.

“ ” 2022 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему Політичні та економічні наслідки виходу Великої Британії з
Європейського Союзу

Спеціальність 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії
(код і назва)
Освітня програма Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії
(назва)

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна
(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Гарант освітньої програми

Доктор політичних наук, доцент
(науковий ступінь та вчене звання)

Макаренко Лідія Петрівна
(підпис) (ІПБ)

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

Доктор філософських наук, доцент
(науковий ступінь та вчене звання)

Калуга Володимир Федорович
(підпис) (ІПБ)

Виконав

(підпис)

Островський В'ячеслав Петрович
(ІПБ студента)

КИЇВ – 2022

Реферат

Сучасний світ, судячи з численних подій останніх років, увійшов у тривкий період нестабільності, який, швидше за все, потягне за собою

суттєвий перегляд світового устрою, а з іншого боку становища людини. В

такому разі відбудеться щонайменше перегрупування суб'єктів світової політики, переміщення та/або трансформація центрів світового впливу або що

У згаданому ключі Brexit є досить показовим фактом, явищем та процесом, аналіз якого через призму його причин та наслідків, дозволить сформувати

певне цілісне уявлення про тенденції, які притаманні світовій політиці, а на

основі їх осмислення про ймовірні перспективи, що чекають на Європейський континент зокрема та світу загалом. Звісно, в контексті відповідних міркувань

промальовуватимуться також перспективи, що чекають на Україну залежно від збігу обставин та прийнятих рішень.

Задля формування необхідної інформаційної бази, осмисленню піддаються ґрунтовні наукові розвідки, аналітичні дописи, інтерв'ю з

політичними лідерами та лідерами громадської думки. Географія походження аналітичних дописів охоплює переважно Європейський континент, переважно

Великобританію, Україну, Німеччину, інші країни – члени ЄС. Відповідно

опрацьовані тексти англійською, українською, а також окремі російськомовні переклади, аби сформувати зважену, позбавлену тенденційності джерельну

базу та мати системне уявлення про різні точки погляду на проблему.

Аби по мірі можливого уникнути різночитань та визначитися з лінією розгортання міркувань у першому розділі були окреслені ключові принципи та висхідні засади, покладені в основу наукової розвідки. Зокрема йдеться про

з'ясування суті причинно-наслідкових зв'язків та пріоритетного співвідношення економіки і політики. За класичного підходу прийнято

вважати, що фізичні потреби, котрі покладені в основу економіки, визначають сутнісні потреби, котрі пов'язані або проступають через політику. Однак

віддаючи перевагу життєвому досвіду поперед авторитетом зведених в ранг

мислителів, легко помітити, що ірраціональне домінує в житті людини над раціональним. Людина керується у своєму житті радше емоціями, потягами та стереотипами, тоді як схильна надавати раціональні пояснення своїй поведінці. Відтак, у світовій політиці та міжнародних відносинах людський чинник, котрий за своєю суттю ближчий до політики, аніж економіки, є первісним фактором по відношенню до чистого інтересу. Тож, Brexit, швидше за все, є наслідком дії людського чинника, аніж чистого економічного розрахунку, хоча на перший погляд виглядає якраз навпаки.

Логічно, що другий розділ присвячений якраз осмисленню уже проявлених і можливих у перспективі політичних наслідків Brexit, тобто таких, які визначають чи визначатимуть загальний стан справ у Великобританії, ЄС та на континенті або й у світі загалом. Перш за все йдеться про стабільність. Очевидно, Brexit навіть не стільки послабив стабільність у світі, скільки мав би сприяти її нарощуванню, якщо розглядати проблему глобально. Попри те, що внаслідок Brexit виникає певна загроза посилення напруги між складовими Сполученого Королівства, з якою у британській владі, швидше за все, достатньо ресурсів ефективно боротися, натомість Європейський Союз виводить зі свого складу досить дестабілізуючий фактор, оскільки Великобританія входила до його складу на особливих умовах, що породжувало певні хитання серед інших членів ЄС аж до засвідчення ідей євроскептицизму. Тепер же питання про «особливу дію» піднімає лише одна специфічна країна, а саме Угорщина, яка опинилася в ситуації можливого кандидата на «вигнання».

Економічні наслідки Brexit, осмисленню яких присвячений третій розділ, як показує практика, не виявилися руйнівними ані для Європейського Союзу, ані для Сполученого Королівства. Ясна річ, що Brexit призвів до певних втрат в багатьох економічних сферах, особливо у Великобританії, спонукавши до пошуку внутрішніх резервів або що. Ці проблеми викликані насамперед виробничими та економічними розривами, втратою логістичних зв'язків або що. Але це відновлювані аспекти. Найбільше ж від Brexit постраждали

пересічні громадяни, оскільки саме вони несуть приховані й прямі фінансові і не лише збитки. При цьому, показником економічних збитків на рівні країн чи союзу країн є ВВП, а на рівні пересічних громадян – їх добробут та економічна стабільність. ВВП Великобританії, а особливо – сумарне ВВП Євросоюзу не настільки суттєво спало в порівнянні зі зниженням добробуту пересічних британців чи європейців. Останнє означає, що хтось таки на Brexit заробив.

У висновках висвітлені підсумкові міркування щодо наукової розвідки на обрану тему.

Ключові слова: Brexit, світова політика, світовий устрій, міжнародні відносини, економіка, суб'єкт світової політики та міжнародних відносин, конфлікт, війна, приватний інтерес, національний інтерес

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ПЛАН

НУБІП України

Вступ

6-15

1. Розділ I. Brexit як предмет осмислення: передісторія, обставини, причини явища 16-36

НУБІП України

- 1.1. Висхідні положення щодо дослідження явища Brexit 16-28

- 1.2. Передісторія Brexit як джерело для розгортання подальших подій 29-36

2. Розділ II. Політичні наслідки Brexit та ризики на перспективу, пов'язані з ним 37-59

НУБІП України

- 2.1. Політичні наслідки Brexit для ЄС 38-47

- 2.2. Політичні наслідки Brexit для Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії 48-55

НУБІП України

- 2.3. Глобальні політичні наслідки Brexit, у т.ч. для України 56-59

3. Розділ III. Економічні і сукупні ім'я соціально-гуманітарні наслідки Brexit 60-72

- 3.1. Зміни в економічній ситуації ЄС внаслідок Brexit 60-63

НУБІП України

- 3.2. Зміни в економічній ситуації Великої Британії внаслідок Brexit 64-68

- 3.3. Економічні та соціально-гуманітарні наслідки Brexit для світу і континенту 69-72

НУБІП України

- Висновки 73-75

- Список використаних джерел 76-82

НУБІП України

ВСТУП

НУБІП України

Історія людства навряд чи знає періоди загального спокою, затишку та достатку. І все ж у поступі людства можна прослідкувати певні цикли відносного порозуміння, що чергуються з періодами підвищеної напруги; або

НУБІП України

ж, по-іншому, періоди стабільності, на зміну яким приходять етапи системних чи докорінних змін. Очевидно, останнім часом відбуваються процеси, осмислюючи які, можна з впевненістю сказати, що сучасне людство вступило

НУБІП України

в перманентний період нестабільності та напруги. Зокрема яскравим

свідченням тому є війна в Україні і з Україною, яку відверто розв'язала

Російська Федерація [54, с. 934-935]. Ясна річ, що, так би мовити, з української

«дзвіниці» це найактуальніше наразі явище, а отже і тема для суспільного

НУБІП України

дискурсу. Проте інші теми та проблеми, з якими стикається світ загалом, та

тією чи іншою мірою Україна зокрема, наразі відійшовши в тінь, своєї ваги і

значимості не розпорощують.

Приміром тема, так званого, Brexit є досить вагомою у континентальному,

зрештою як і у світовому масштабах, а також неодмінно показовою, оскільки

в її контексті прослідковується низка тенденцій, притаманних сучасності. Як

НУБІП України

наслідок, на фоні Brexit вимальовуються можливі обриси світу в

середньостроковій перспективі, особливо, якщо зважити на той факт, що усі

події та процеси мають між собою зв'язок, а їх джерелом виступає одна й та ж

основа. Швидше за все, суть цієї основи певним чином проступає в

НУБІП України

припущенні про те, що «в «рух» людство, а з іншого боку світ, тим самим

«оживляючи» світову політику, призводить перманентна взаємодія і водночас

протидія двох взаємообумовлених тенденцій і водночас сил, що функціонують

за принципом, подібним до того, який вважається притаманним взаємодії «ян»

та «їнь» в контексті даоської світоглядної парадигми. Йдеться про тяжіння до

НУБІП України

глобальної уніфікації (хаос) та тяжіння до індивідуалізації (космос)

відповідно» [16, с. 143].

Інакше кажучи, системний та всебічний аналіз такого масштабного явища як Brexit стане суттєвим кроком в напрямку формування цілісного уявлення як про світ загалом та причинно-наслідковий зв'язок подій у ньому, так і про особливості регіонального, наразі Європейського життя, невід'ємною частиною якого є також Україна і українці. Тим більше, що зв'язок України із, так званим, Західним світом на фоні теперішньої війни стає не лише чіткіше проявленим, але й активно поглиблюється, зважаючи, окрім іншого, вже хоча б на той факт, що Україна набула статус кандидата в ЄС, а також отримала реальний шанс найближчим часом, звісно по успішному для України завершенні війни з Російською Федерацією, вступити до складу Північно-атлантичного військового альянсу. При цьому явище Brexit, безумовно, внесло корективи в процес взаємодії Україна-Захід, зокрема призвело до виникнення певних нюансів у перебігові воєнних подій на Європейському континенті внаслідок помітного корегування балансу сил, умовно кажучи, активних прихильників підтримки України у боротьбі з РФ та «пацифістів», тобто тих, хто бачить в РФ насамперед джерело власних (національних) вигод, а вже потім небезпек.

Зрештою, внаслідок Brexit європейці, як політики, так і представники громадських спільнот отримали новий поштовх для сутнісного переосмислення взаємин на континенті, що, як кажуть, на руку Україні та українцям, зокрема в розрізі підтвердження повноцінної належності не просто до європейських націй, а до політично стабільної, економічно розвинутої, технологічно передової супер-спільноти. Зразком такого орієнтиру на згадане переосмислення став, так званий, проєкт «Рукописання з ЄС», ініційований ще у 2019 році шведським міністром у справах ЄС Анн Лінде (Ann Linde). Як наслідок в Швеції, а разом з нею і в інших країнах ЄС актуалізувалася публічна дискусія про ситуацію, в якій перебуває Європейський Союз, його подальші перспективи, у т.ч. і щодо перспектив розширення, у фокусі якого опинилася серед інших країн і Україна.

Таким чином актуальність обраної теми дослідження стає очевидною не лише в плані розширення горизонтів та деталізації системного уявлення про поточні тенденції у світовій політиці загалом та на Європейському континенті зокрема, а й на рівні реалій українського буття, котре нині відзначається колосальною інтенсивністю соціальної напруги.

Виходячи з вище сказаного мета дослідження полягає у формуванні зваженого уявлення про наявний та ймовірний спектр політичних і економічних наслідків Brexit як для безпосередніх учасників згаданого процесу, так і для світу загалом та України зокрема.

Своєю чергою мета передбачає реалізацію низки дослідницьких завдань:

- визначитися з предметом, об'єктом, методами дослідження, окреслити логіку та сформувану структуру дослідження;

- узгодити змістовне наповнення понять, що позначають ключові інститути, явища та процеси дослідження, зокрема Brexit, світова політика, Європейський Союз (European Union), Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії (the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland), ВВП тощо;

- опрацювати масив відомостей, необхідний і достатній, аби сформувану належну інформаційну базу для дослідження;

- дослідити роль людського чинника в розрізі особливостей розгортання політичних процесів та прийняття політичних рішень;

- розкрити особливості трактування взаємозв'язку політичних та економічних процесів та їх наслідків;

- дослідити політичні наслідки виходу Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії з Європейського Союзу для безпосередніх учасників цього процесу, а також для інших суб'єктів світової політики, зокрема України;

• дослідити економічні наслідки виходу Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії з Європейського Союзу для безпосередніх учасників цього процесу, а також для інших суб'єктів світової політики, зокрема України;

• сформулювати загальне бачення наслідків явища Brexit у вигляді низки висновків.

Об'єктом дипломного дослідження є явище світової політики Brexit – вихід Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії з Європейського Союзу.

Предметом наукової розвідки є політичні та економічні наслідки виходу Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії з Європейського Союзу.

Хід наукового дослідження був би не можливим без використання низки **методів**. Насамперед на увазі маєтись герменевтика – метод, що дозволяє усвідомлено підходити до інтерпретації відомостей про Brexit та супутніх згаданому явищу процесів та подій, у т.ч. зважаючи на особливості джерел тих чи інших відомостей, обставини та умови формування відомостей тощо.

Герменевтичний метод також не менш важливий в процесі осмислення змістовного наповнення понять, що позначають базові явища, процеси та інститути, які у розрізі даної наукової розвідки у своїй сукупності становлять умови та обставини Brexit. Робота з інформаційною базою принципово не

можлива без вдавання до аналізу. Разом з тим конструювання нових відомостей щодо тих, які покладені в їх основу, за свою опору має індукцію та

дедукцію. Своєю чергою компаративістський метод сприяє виявленню причинно-наслідкових зв'язків, формуванню ієрархії причин та обставин, у контексті даної роботи таких, що призвели або лягли в основу значимості та

важливості тих чи інших наслідків Brexit для Великої Британії, ЄС та інших суб'єктів світової політики, у т.ч. і України абошо. Евристичний метод дозволив розширити горизонти відображення ймовірних підстав та наслідків досліджуваного явища, а також причинно-наслідкових зв'язків, які сполучені

з Brexit. Водночас, аби утриматися в просторі значимих для загалу ідей та руслі класичного мислення, неодмінною є опора на, так званий, метод об'єктивізму, насправді ж на здоровий глузд – «суб'єктивний принцип, який лише через відчуття, а не через поняття, однак на рівні всезагальної значущості визначає, що подобається і що не подобається» [33, с. 140]. З іншого боку, послідовності міркувань, а надто дієвості висновків принципово не можливо досягти без опори на критичне мислення, яке «... згідно з Кантом та Сократом, пропонує себе для вільної та відкритої експертизи. Це значить, що чим більша кількість експертів, тим краще» [33, с. 140].

Відтак, дане наукове дослідження було б практично неможливим без опори на статистичні дані, міркування та експертні оцінки зарубіжних і вітчизняних фахівців. Зокрема широко розкриті причини та наслідки Brexit у таких вітчизняних дослідників як Калмикова О., Гісса-Іванович О., Кубіч Я., Дороша Л., Мущенко Я., Шарова О., котрі зосередили свою увагу на аналізі вже наявних та ймовірних у перспективі складових і випробувань, з якими стикаються Велика Британія та ЄС відповідно внаслідок, так би мовити, «політичного розлучення». Разом з тим, окремої уваги заслуговує масштабне дослідження ситуації в ЄС в, так би мовити, у пост-Brexit період, здійснене Грубінко А.В. та Мартиновим А.Ю. і висвітлене на сторінках монографії. А ось щодо особливостей взаємодії і взаємовідносин між острівною Великою Британією та континентальними європейськими країнами по-окремо, а також в Європейській єдності, то їх системне висвітлення було здійснене у низці робіт Крушинського В., Шелемби М. та Ставенської М. Погляд на процеси, пов'язані з Brexit та навколо нього очима самих британців та дослідників із Західної Європи у даній роботі представлений такими іменами: Jessica Elgot, Caroline de Gruyter, Thibaut Harrois, Jeff Wallenfheldt. Водночас дослідження Angelo Metzidakis стало плідним щодо прояснення передісторії Brexit, зокрема в плані осмислення ключових тенденцій, притаманних соціально-політичному простору Європейського континенту.

В розрізі прояснення та уточнення змістовного наповнення ключових понять важливу роль у провадженні даного наукового дослідження відіграло таке видання як Britannica, а також офіційні сайти інститутів та установ Європейського Союзу, Великої Британії.

Специфічний підхід до висвітлення питань світової політики та соціально-політичного життя, висвітлений в наукових та науково-публіцистичних роботах Калуги В.Ф., дозволив дипломному дослідженню надати певного змістовного колориту.

У концентрованому вигляді специфіка даної роботи проявляється завдяки елементам новизни, притаманним їй. Таким чином, **наукова новизна одержаних результатів** насамперед полягає у осмисленні політичних та економічних наслідків виходу Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії з Європейського Союзу через призму, так званого, людського фактору. Тобто за основу аналізу береться припущення, що політичні, ближчі до суб'єктивного начала людини, чинники Brexit виступають в ролі первісних щодо економічних, ближчих до колективного (об'єктивного) начала тієї ж таки, чинників. А отже політичні наслідки Brexit є, швидше за все, зумовлюючими щодо економічних наслідків Brexit на противагу тому, як подібне співвідношення прийнято розцінювати зокрема у контексті соціального детермінізму, відповідно до якого з подачі К. Маркса вважається, що економіка є базисом, а політика – надбудовою.

Зрештою, наукова новизна результатів дослідження конкретизується у таких положеннях:

- запропоновано покласти в основу дослідження обраної теми альтернативний до загально поширеного підхід щодо встановлення причинно-наслідкових зв'язків, відповідно до якого політичні рішення та процеси виступають в ролі причини щодо рішень та процесів у економічній, соціальній та інших сферах, а не навпаки. Останнє переміщує людський фактор в основу світових процесів та явищ, зокрема Brexit, на відміну від загально прийнятого відштовхування від, так званих, об'єктивних факторів чи умов і обставин, що

дозволяє сприймати світову політику через призму людського начала або гуманітарний аспект, а саму світову політику та міжнародні відносини розкриває як людиноцентричні;

- обрано холістичний на відміну від домінантного у нинішній світоглядній парадигмі соціально-атомістичного підхід щодо осмислення насамперед наслідків політичних чи іншого гатунку рішень, явищ та процесів, зокрема, що стосується Brexit. Таким чином сформовано робочий ракурс щодо оцінки наслідків Brexit як для світу загалом, так і для України зокрема;

- показано, що Brexit є цілком закономірним явищем у поступі Європи, оскільки відновив природний стан справ для його учасників, особливо Сполученого Королівства, якому не властиво виступати частиною політичного інституту, яким по відношенню до Великобританії виступав Європейський Союз;

- на основі осмислення Brexit та його причин і наслідків продемонстровано, що політичні, економічні як і будь-які інші суспільні процеси не можуть бути цілком контрольовані або реалізуватися згідно чийогось проекту чи домовленостей;

- піддано осмисленню факт того, що Brexit є лише одним із проявів поступу людства і не може бути локалізований на рівні ЄС та Великобританії. Тому Brexit відображає в собі тією чи іншою мірою усі наявні тенденції і процеси, притаманні сучасній політичній та іншим сферам буття і активності людства; відтак осмислення Brexit дозволяє сформувати системне уявлення про розвиток подій у світі, зокрема зміщення і трансформацію світових центрів впливу.

Що ж до теоретичного та практичного значення отриманих результатів дослідження, то вони, насамперед, обумовлюються сукупністю положень, які конкретизують наукову новизну. Висвітлене в дипломній роботі системне уявлення про наслідки Brexit для певних суб'єктів світової політики та міжнародних відносин загалом, а також умови і обставини, що супроводжували згадане явище, може бути корисним для підготовки до

висвітлення даної та дотичних тем в межах навчальних предметів відповідного циклу, провадження подальшого наукового пошуку у згаданому та дотичному до нього ракурсах, формування аналітичних записок та доповідей, що стосуються даної та дотичної до неї тем.

Апробація результатів дослідження. У ході поглибленого дослідження обраної теми проміжні результати наукового пошуку знайшли своє відображення у тезах: Островський В.П. Дослідження політичних трансформацій Великої Британії // Відносини між Україною і НАТО на сучасному етапі: досягнення та виклики: зб. наук. праць (за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 2 червня 2022 р.). – К., 2022. – 245 с. – С. 238-239. А також спільній статті: Островський В.П. Brexit як ключ до осмислення системних процесів і тенденцій на європейському континенті / В.Ф. Калуга, В.П. Островський // Вісник аграрної історії, N39-42. – с. 78-89.

Зрештою, зважаючи на вище згадані чинники та особливості дослідницького інтересу, сформувалася така структура дипломної роботи. У вступі розкрито актуальність, мету, завдання, об'єкт та предмет дослідницького інтересу, методи, на які спирався дослідник, ступінь розробленості теми та проаналізовано літературні джерела, а також висвітлена наукова новизна. У **першому розділі** «Brexit як предмет осмислення: передісторія, обставини, причини явища» розкрито висхідні положення дослідження та встановлені базові твердження, покладені в основу подальшого теоретизування. Зокрема, у **підрозділі 1.1.** «Висхідні положення дослідження явища» з'ясовується змістовне наповнення ключових понять, а також описуються принципи та підходи, що покладені в основу розкриття обраної теми. Тоді як, **підрозділ 1.2.** «Передісторія явища як джерело для розгортання подальших подій» містить аналітичну довідку щодо особливостей політичних, соціально-економічних та культурних взаємин між Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії, з одного

боку, та Європейським Союзом, а також окремими континентальними країнами Західної та Центральної Європи – з іншого боку.

Дослідницька увага у **другому розділі** «Політичні наслідки Brexit та ризики на перспективу, пов'язані з ним» зосереджена на встановленні та проясненні процесів і тенденцій у політичній, зокрема геополітичній сферах, сполучені з виходом Великої Британії зі складу ЄС, а також наслідків як для безпосередніх учасників згаданого явища, так і для, так би мовити, зацікавлених сторін, зокрема для України. У згаданому ракурсі **підрозділ 2.1.**

«Політичні наслідки Brexit для ЄС» спрямований на встановлення системних або політичних наслідків, які вже дають про себе певним чином знати або можуть проявитися в перспективі подальшого поступу країн, що входять до складу ЄС та Європейського Союзу як потужного гравця на світовій арені.

Своєю чергою **підрозділ 2.2.** «Політичні наслідки Brexit для Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії» спрямований на прояснення поточних і ймовірних проблем, з якими стикається або може зіткнутися Велика Британія у політичній площині. Водночас дослідницька думка у **підрозділі 2.3.** «Глобальні політичні наслідки Brexit, у т.ч. для

України» ведеться навколо осмислення проблем та викликів, породжених Brexit, перед якими постає або може у перспективі постати світ загалом та Україна зокрема.

Третій розділ «Економічні і супутні їм соціально-гуманітарні наслідки Brexit» присвячений розкриттю особливостей явищ та процесів в економічній та соціокультурних сферах ЄС та/або європейських країн, що входять до складу ЄС, Великої Британії та інших суб'єктів світової політики, причиною яких тією чи іншою мірою став Brexit. Зокрема у **підрозділі 3.1.** «Зміни в економічній ситуації ЄС внаслідок Brexit» дослідник зосередив свою увагу на розкритті наслідків в економічній сфері країн-учасниць ЄС та ЄС загалом, тією чи іншою мірою спричинених Brexit. Своєю чергою **підрозділ 3.2.** «Зміни в економічній ситуації Великої Британії внаслідок Brexit» спрямований на встановлення та аналіз наслідків Brexit для Великої Британії. Економічні

наслідки Brexit для світу як стійкого цілісного простору існування людини та активності суб'єктів світової політики і міжнародних відносин проаналізовано у **підрозділі 3.3.** «Економічні наслідки Brexit для світу та континенту». У цьому ж таки підрозділі осмислюються також, умовно кажучи, другої хвилі наслідки, себто соціально-гуманітарні, котрі насамперед безпосередньо відображають ситуацію людини на фоні спільноти.

На завершення у **висновках** знайшли своє відображення ключові ідеї, що стали результатом всебічного дослідження обраних предмету та об'єкту наукової розвідки.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ I. BREXIT ЯК ПРЕДМЕТ ОСМИСЛЕННЯ: ПЕРЕДІСТОРІЯ, ОБСТАВИНИ, ПРИЧИНИ ЯВИЩА

Беззаперечним є той факт, що будь-яке явище так чи інакше пов'язане причинно-наслідковими зв'язками з іншими явищами і процесами. Тобто увесь поступ людства можна розглядати як неперервний потік подій, пов'язаних причинно-наслідковими зв'язками. Для осмислення ж, як правило, береться певний сегмент згаданого потоку подій та розглядається як самодостатній етап існування людства або його частини, представленої зокрема державою, союзом держав, континентом абощо. На рівні виділеного етапу обирається ключове явище, на яке спрямовується дослідницька увага, а далі дослідницький інтерес поширюється на явища, процеси, рішення абощо, котрі передували прояву обраного за предмет дослідження явища, визначаючи їх як причину визначеної ключової події. Подібна процедура стосується також наслідків, що витікають з настання ключової події.

Разом з тим, аби уникнути можливих непорозумінь та різночитань в процесі осмислення суті, причин та наслідків явища, на якому зосереджена дослідницька цікавість, виникає необхідність прояснення змістовного наповнення базових понять, уточнення підходів щодо осмислення обраного предмету дослідження, встановлення інших важливих критеріїв та умов. Саме на розкритті двох згаданих моментів щодо явища Brexit сконцентрована думка, висвітлена у першому розділі.

1.1. Вихідні положення щодо дослідження явища Brexit

До послуг будь-якого дослідника система, представлена зокрема науковою спільнотою, завжди пропонує визначений алгоритм дій, пов'язаних з провадженням наукової розвідки. Та ж таки система забезпечує необхідним дослідницьким інструментарієм, від самого малечку сприяючи розгортанню в кожній людині схильності до лінійного мислення, аналізу та синтезу,

інтерпретації та підбору бажаних фактів на користь того чи іншого твердження або теорії тощо. Система також відповідальна за поширення та закріплення в масах численних стереотипів, певним чином упорядкованих у світоглядні парадигми, представлені комбінаціями уявлень і переконань. Таким чином здебільшого виконавцю фахових наукових робіт, на кшталт цієї, все, що залишається, так це, по-перше, зібрати і ознайомитися з низкою фактів, пов'язаних з предметом дослідження. По-друге, опрацювати певний об'єм суджень щодо обраного предмету цікавості та виявлених фактів. По-третє, набуті уявлення висвітлити у певній послідовності, по мірі можливого, аргументувавши послідовність і структуру викладу матеріалу та/або оперування фактами.

Якщо ж такий загальнопоширений варіант «пасивного» наукостворення дослідника не влаштовує, за ним залишається потенція сформувати альтернативний масово поширеному до осмислення чого б то було підхід. В межах цього дослідження представлена націленість якраз на альтернативний, так би мовити, класичному підхід, зокрема щодо встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Наразі йдеться про те, що під тиском марксистського вчення, глибоко вкоріненого в масах, а отже і у наукових колах і понині прийнято вважати, що матеріальне первинне стосовно, так званого, духовного; потреби та/або інтереси визначають переваги та смаки; соціально-економічна сфера превалює над політичною та гуманітарною сферами. І хоча зараз не прийнято згадувати публічно про такі поняття як «Базис» та «Надбудова», покладені в основу світоглядної парадигми під назвою «Історичний матеріалізм», насправді вони залишаються актуальними, оскільки й понині залишається масово затребуваною і водночас сповідуваною ідея про те, що згадані, так звані, категорії відображають найістотніші якості та специфіку відносин і зв'язків економічного та ідеологічного порядків відповідно, котрі визначають особливості історичного поступу як переходу людства від одного типу виробничих відносин або від однієї менш розвиненої, соціально-економічної формації до іншої, більш розвиненої. При цьому «... суспільні

відносини поділяються на матеріальні і ідеологічні. Останні являють собою лише надбудову над першими, що складаються поза волею і свідомістю людини, як (результат) форма діяльності людини, спрямованої на підтримання її існування» [27, с. 128-129].

До речі, саме у такому переході здебільшого і вбачається прогрес людства, який насправді набирає рис суто технічного прогресу і аж ніяк не відображає становища людини. Тобто людина в розрізі даної світоглядної парадигми дійсно опиняється в ситуації «гвинтика» – «робочої частини» потужного механізму під назвою «Соціальна еволюція», і аж ніяк не унікальне буття, наділене спонтанністю. Тобто подібний підхід до розуміння причинно-наслідкових зв'язків, покладених в основу, як і рушійного моменту поступу людства щонайменше ігнорує, так званий, людський чинник.

Щодо суті людського чинника, то існує велика кількість спроб визначитися щодо згаданого питання, а також трактувань. Тому за відправну точку в процесі подальших міркувань пропонується взяти системне бачення суті людського чинника, висвітлене в навчальному посібнику «Основи світової політики», авторства Калуги В.Ф. Так на сторінках посібника можна знайти таке визначення людського чинника: «Це певна перемінна, яка постійно призводить до різних, найчастіше, прогнозованих у певних межах, результатів у контексті стабільно заданих обставин поточної ситуації на світовій арені або у спільноті чи соціально-політичному інституті» [17, с. 61].

Тобто людський чинник виявляється своєрідним фактором поступу людства, у т.ч. розвитку тих чи інших подій або ж процесів, який привносить елемент певної непрогнозованості. Йдеться про те, що людський чинник – це такий собі механізм, який робить значимими як окремих представників спільноти, так і мас щодо розвитку тих чи інших подій.

По-перше, лідери громадської думки, покладаючись на притаманні їм смаки, переконання, стереотипи, зрештою інтереси та очікування, можуть суттєво впливати на громадську думку, точніше маніпулювати акцентами на тих чи інших моментах в розрізі громадської думки. І у такий спосіб

приводити в рух маси – налаштовувати їх на ті чи інші цілі, визначаючи настрої в масах. По-друге, самі маси, тобто соціальні групи чи спільноти загалом, з тих чи інших причин виявляються тією чи іншою мірою чутливими до тих чи інших ідей (подразників) або резистентними до них. Останнє, як свідчить досвід, далеко не обумовлене суто економічними чинниками, тобто вигодою. Навпаки маси, як свідчить історичний досвід, виявляються досить ірраціональною «історичною субстанцією», існування якої визначається швидше чуттєвими механізмами, аніж здоровим глуздом, а тим більше критичним мисленням абощо. Масам властиво за певних обставин приходити в рух, перетворюючись в натовп, який виявляється сліпим до всього, окрім якоїсь конкретної ідеї чи цілі. Тому масам властиві як жертівність, так і неймовірна жорстокість, і, безумовно, безрозсудність. Останнє поряд з іншими чинниками дає підстави для сумніву щодо того, що економіка як простір реалізації приватного інтересу, опертого на здоровий глузд, визначає політику як простір реалізації ідей, породжених збігом умов і обставин, у т.ч. емоційними пориваннями.

Таким чином осмислення причин та наслідків Brexit, очевидно, буде ефективнішим, якщо відштовхуватися від того, що боротьба ідей і переконань, носіями яких є маси, визначає особливості історичного поступу явно більше, аніж економічні умови і обставини. Саме ідеї, точніше їх комбінація, породжена боротьбою і взаємодією, визначає соціально-економічну ситуацію у спільноті, а не навпаки. А це, окрім іншого, означає що особливості подій, пов'язаних з Brexit, безумовно, визначалися насамперед людським чинником, а не холодним розрахунком або, приміром, так званою, історичною необхідністю чи об'єктивними обставинами. Натомість економічно орієнтовані аргументи, якими послуговувалися як прихильники, так і противники Brexit насамперед на теренах Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, насправді були не стільки результатом чітких безпристрасних розрахунків, скільки засобом «продавлювання» в маси ідеї або «за», або «проти» Brexit.

Відтак, у своїх міркуваннях ми виходимо на таку послідовність тверджень.

Перше, встановити чіткі та однозначні причини або пускові механізми будь-яких подій принципово не можливо вже хоча б тому, що інакше б не виникало жодних суперечок, пов'язаних з обстоюванням різноманітних теорій. Разом з тим не було б жодних потреб у, так званих, наукових розвідках, на кшталт цієї, оскільки для всіх усе й так очевидно.

Друге, відсутність можливості встановити конкретні причини як самих явищ, так і дій людини дає відставити стверджувати, що людина базово ірраціональна істота, а не раціональна. Останнє, окрім іншого, означає, що в своїх діях і рішеннях вона керується радше емоціями, пориваннями, іншими, недосяжними для відображення та осмислення чинниками, аніж строго встановленими підставами.

Третє, людина, будучи наділеною інтелектом, в складі якого домінуючим є розум, як своєрідний механізм конструювання суджень, схильна усі свої дії, рішення, а також причини своїх дій і рішень раціоналізувати. Тобто звертатися до зрозумілих і прийнятних пояснень дій та вчинків, таким чином нібито встановлюючи факт того, що вона владна сама над собою та своєю активністю.

Саме ці раціоналізовані пояснення і стають предметом осмислення в різноманітних наукових розвідках, зокрема даної наукової роботи.

Четверте, не маючи змоги встановити дійсні причини дій та рішень як і всього, що відбувається навколо загалом, а з іншого боку, тяжіючи до пояснення чого б то було, людина неодмінно діє, виходячи з обставин, що склалися, у тому числі з тих схильностей, пристрастей, страхів або щог, котрі їй притаманні.

П'яте, незбагненні речі і процеси для людини в такому разі виявляються цілком зрозумілими і очевидними. Як наслідок, уявлення про події і явища стають цілісними та впорядкованими. Визначається місце і роль кожного у тій чи іншій події. Самі причини подій виглядають нібито не залежними від позиції спостерігача, тобто визначаються як об'єктивні.

Шосте, об'єктивувати відносини між людьми як і причини подій виявляється найпростіше за посередництва інтересів. Тому всяка подія може бути представлена як переплетіння – боротьба та взаємодія – інтересів або вигод. До того ж як вигоду можна представити також спроби «затуманювати» дійсні причини подій, підставити для рішень абощо з тим, щоб на основі нарощування ажіотажу навколо події, отримати певні дивіденди. Саме в такому ракурсі здебільшого і представлене бачення суті Brexit.

Приміром, як зазначає Олександр Миколайович Шаров, доктор економічних наук, професор, завідувач відділу зовнішньоекономічної політики Національного інституту стратегічних досліджень: «Спекулянти грають на панічних побоюваннях щодо різкого погіршення економічної ситуації в Британії та країнах-членах ЄС» [41]. Тобто ті, хто схильні та мають здібність в ситуаціях когнітивного та емоційного збурення мас набувати власні вигоди, автоматично розглядаються як зацікавлені особи, котрі причетні до певних подій, принаймні до «пронтовхування» тих чи інших ідей в маси, аби у такий спосіб «мутити воду» в спільноті та відповідно «нагріти руки».

Ті ж таки спекулянти, в іншому випадку, ті, хто прагнуть «красивого життя» за рахунок спільноти, посівши ключові місця у владних кабінетах і у такий спосіб отримавши практично необмежений доступ до розподілу суспільних ресурсів і благ, вдаються до системного популізму. Відтак чергова потужна хвиля популізму, котра прокотилася Великою Британією напередодні референдуму щодо членства в ЄС, якщо й не стала вирішальним чинником, що призвів до Brexit, то суттєво вплинула на розклад сил і симпатій у середовищі, так би мовити, народної маси британців. Зокрема, зі слів Тобі Хелма (Toby Helm), британського журналіста та редактора політичного відділу щотижневого видання «Оглядач» (The Observer): «Кампанія Vote Leave у 2016 році обіцяла, що 350 мільйонів фунтів стерлінгів на тиждень, а не «на місяць», повертатимуться до скарбниці Великої Британії в результаті виходу з ЄС» [53]. Підставою тому нібито стали розрахунки, здійснені

фахівцями, якими, коли і яким чином, щоправда, не уточнялося. Та воно й зрозуміло, бо ключове завдання згаданих «розрахунків», оприлюднених масам, полягало не у формуванні цілісного бачення спектра ймовірних наслідків від Brexit у пересічного британця, оперативні інтелектуальні можливості якого навряд чи дозволяють йому мислити глобально та проєктивно, а сформувати певний азіотаж навколо «стовідсоткових» вигод від Brexit. Тобто суттєво вплинути на очікувані результати референдуму, організованого серед британців, щодо «розлучення» з ЄС. І, як виявилось згодом, щойно згадана та подібні їй «інформаційні ін'єкції» в «мозок» пересічного британця дали бажані наслідки. Більшість громадян Великої Британії, яких не стримували інші фактори, «купилися» на примарні вигоди і проголосували за вихід Великої Британії з Європейського Союзу.

Між тим, навіть очевидні нині, більше того, явно відчутні пересічному британцю наслідки Brexit, зокрема у вигляді економічних, політичних та, породжених ними, соціально-побутових незгараздів, не розвіяли «пропагандистський туман» у свідомості значної частини добронормальних громадян Об'єднаного Королівства, а отже і на рівні громадської думки. Свідченням тому є зокрема, образно кажучи, нездолання впертість затятих прихильників «самостійності» історичного місіонерства Великої Британії, оскільки останні вперто не бажають визнавати принаймні неоднозначність самого явища Brexit, вишукуючи чи «призначаючи» винних в настанні негативних наслідків. Приміром, «зіткнувшись з усім цим [негативними наслідками Brexit], затяті прихильники Brexit все більше схилиються до звинувачень в тому Джонсона. Вони не визнають, що Brexit був помилкою, але кажуть, що він ще не запрацював» [53].

До речі, цілком ймовірно, що очима експертів, котрі практично жодним чином не зацікавлені у будь-якому з ймовірних варіантів розвитку подальших подій, пов'язаних з Brexit, вихід Великої Британії зі складу Європейського Союзу, окрім іншого, може сприйматися як своєрідна авантюра, вчинена певним колом впливових представників Європейської і світової спільноти, що

діяли за принципом, який нібито у свій час озвучив Наполеон: «On s'engage et puis... on voit» (Розпочнемо... а там буде видно). Принаймні, виходячи з того, як зазначає фахівець з проблем міжнародного регіоналізму, регіональної безпеки та стабільності, регіонального співробітництва на пострадянському просторі, методології дослідження міжнародних відносин, завідувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка Віктор Юрійович Константинов, що «проблема не лише в останній угоді, та й не в усьому комплексі документів – і вже підписаних Британією і Євросоюзом і тих, які підпишуть у майбутньому.

Головна проблема – відсутність чіткого розуміння нових реалій по обидва боки Ла-Маншу та готовності домовлятися саме на їхній основі» [22], явищу Brexit таки дійсно притаманні ознаки авантюризму.

Щоправда, попри всі можливі непрогнозовані і невраховані наслідки Brexit, все ж таки, якщо мова й заходить про авантюризм, то лише у вигляді, так би мовити, легкого «нальоту». Принаймні з авантюризмом, який приписують лідеру жовтневого перевороту в Росії на початку ХХ століття Володимирі Ульянову-Леніну, котрий нібито керувався принципом: «Главное связаться, а там посмотрим» [27], авантюризм, пов'язаний з Brexit, лише додає згаданому явищу деякої пікантності, але аж ніяк не призводить до вибивання з колії історичний поступ континенту, тим більше людства. Очевидно, так би мовити, нотки авантюризму відволікають увагу мас від боротьби і протидії світових гравців, що у своїх рішеннях та діях спираються винятково на холодний розрахунок і, цілком ймовірно, чітко окреслені цілі. І задля досягнення поставлених цілей вдаються до широкого спектру методів та засобів, а також інструментів, серед яких чільне місце відводиться маніпулятивним технікам, красиво завуальованим під демократичні інститути або що, у тому числі референдуми, вибори, вотуми довіри та їм подібне.

При цьому, очевидно, не стане великим відкриттям, що за завісою «волі народу», зокрема нібито продемонстрованої за посередництва референдуму, «дінки» або, як прийнято їх толерантно називати, світові гравці переслідують

відомі лише їм цілі, звісно, прикриваючись благими намірами, котрі підносяться масам як нібито істинні цілі і мотиви сильних світу цього. Останнє, окрім іншого, може означати, що Brexit є таким собі черговим ходом на «світовій шахівниці», фігурами на якій виступають спільноти, об'єднані і контрольовані тією чи іншою мірою державами, а надто модерними суб'єктами світової політики – транснаціональними корпораціями, серед яких до речі чільне місце належить цервам – католицькій, ортодоксальній, іншим релігійним організаціям, що сформувалися навколо масово поширених догматів, наприклад, мусульманства, іудаїзму, марксизму тощо. При цьому у публічному просторі знайшло своє поширення своєрідне трактування суті світової політики, особливо у співвідношенні з міжнародними відносинами, що його запропонував Калуга В.Ф.: «...Світова політика, образно кажучи, виступає таким собі електромагнітним полем, тоді як потік подій, котрий можна представити як міжнародні відносини, є своєрідним струмом: світова політика і потік подій взаємопороджують і взаємообумовлені явища. «вмонтовані» в буття, принаймні буття людини і водночас цивілізації» [16, с. 146].

Беручи до уваги щойно згадане визначення, виникає кілька припущень, спрямованих на якомога ширше та/або різнорівневе відображення суті Brexit. Приміром, згадане явище було б доцільно розглядати в різних ракурсах, зокрема в розрізі 1) світової політики; 2) міжнародних відносин; 3) загального поступу людства або потоку подій.

Через призму світової політики, – «одною з визначальних і невід'ємних сфер існування людства, а отже і міжнародного життя є політична сфера – своєрідний інтегруючий простір колективної взаємодії представників виду Homo Sapiens, на відміну від інших соціальних істот» [17, с. 23], – Brexit виглядає як результат і наслідок боротьби та взаємодії світових центрів впливу, які представлені світового масштабу фінансовими та/або геополітичними, та/або інформаційно-маніпулятивними центрами прийняття стратегічних рішень. До таких слід зараховувати різного роду тасмні, а також

напівлегальні організації, на кшталт «комітету 300», «чорної венеціанської знаті», «білого лотоса», тамплієрів, масонів, ілюмінатів абощо. Окремим рядком у цьому переліку, очевидно, слід згадати ВООЗ (World Health Organization (WHO)) як інструмент і механізм глобального контролю за галуззю фармації та медицини, а отже і стану масового здоров'я;

Більдерберзький клуб, котрий відзначається особливою демонстративною втаємниченістю, оскільки його учасниками є переважно офіційні особи, що на момент зустрічі діють нібито як приватні особи, тоді як все що відбувається в колі офіційно-приватних чи, навпаки, приватно-офіційних осіб залишається

втаємниченим не те, що для широкого загалу, але й для елітних кіл. Яскравим тому свідченням, очевидно, є висловлюване, приписуване світовому магнату-мультимільярдеру Джону Девісону Рокфелеру (John Davison Rockefeller),

нібито озвучені ним ще у 1993 році: «Нам було б неможливо розробити наш план для всього світу, якби він набув розголосу в ті роки. Але світ влаштований складніше і готовий йти до світового уряду. На національній верховна влада інтелектуальної еліти і банкірів світу, безумнівно, краща, ніж національне самовизначення, поширене в минулі століття. Таким чином, ми зобов'язані тримати пресу в невіданні стосовно наших переконань, що

становлять історичне майбутнє нашого століття». Звісно, перелік впливових у масштабах світу формувань можна продовжити за рахунок Європейської комісії за демократію через право, інших, так званих, комісій, самітів абощо.

У розрізі міжнародних відносин Brexit набирає контурів взаємодії між державами та союзами держав, а паралельно між націями і народами. У такому випадку вимальовуються лінії тертя та напруги між тими таки націями і народами, об'єднавчі та роз'єднувальні чинники, цілі або національні інтереси, притаманні тим чи іншим націям та народам, і шляхи та/або способи їх досягнення.

Беручи до уваги загальний поступ людства як щось цілене, тобто таке, що має загальний сценарій, чи не найкраще відслідковувати місце і роль тієї чи іншої нації та/або народу в історії людства, позицію та/або становище тієї

чи іншої держави на світовій арені. А вже виходячи зі встановлених місця і ролі, вимальовувати алгоритм активності тієї чи іншої спільноти, представленої державним утворенням, до якого тяжіє та ж таки спільнота, опосередкована державою, зважаючи на ті ж таки місце і роль спільноти та відповідної їй держави в просторі співіснування.

Врешті-решт, виходячи зі всіх вище висвітлених міркувань, можна зробити кілька тверджень щодо суті Brexit. По-перше, Brexit у жодному разі не є екстраординарним явищем в соціокультурному, економічному, політичному чи будь-якому іншому зрізі буття людства загалом та Європейського континенту зокрема. По-друге, Brexit не є ознакою, а тим більше причиною будь-яких припустимих руйнівних чи непоправних наслідків як для безпосередньо залучених в процес суб'єктів міжнародних відносин, так світу загалом. Навпаки, Brexit, швидше за все, є цілком очікуваним черговим етапом у світовій та регіональній політиці, тобто елементом політичної еволюції на теренах Західної Європи. По-третє, Brexit можна розглядати як своєрідний політичний лакмусовий папірець, який виказує домінуючий напрямок розвитку подій в межах світової політики та міжнародних відносин. Зокрема Brexit виказує тенденцію до суттєвого переформатування не лише геополітичної карти світу, а й картини світу на рівні громадянської думки, притаманної цивілізованим спільнотам.

І під сам кінець, аби максимально уникнути можливих непорозумінь та різночитань у межах даної наукової розвідки пропонується низку ключових понять наповнювати таким змістом або вживати окремі поняття у такому ракурсі.

Brexit – факт, явище, процес виходу Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії зі складу Європейського Союзу.

Європейський Союз (ЄС) (European Union) – міжнародна організація, до складу якої на поточний момент входить 27 європейських країн, до компетенції якої належить керування спільною економічною та соціальною політикою, а також політикою безпеки (Britannica). Чинить Європейський

Союз набув з 1 листопада 1993 року відповідно до Маастрихтського договору, підписаному 7 лютого 1992 року Європейський Союз є правонаступником Європейської Економічної Спільноти (ЄЕС).

Європейська Економічна Спільнота (ЄЕС) (European Economic Community, EEC) – європейська міжнародна організація, утворена 1957 р. на основі Договору про заснування Європейської економічної спільноти з метою формування єдиного економічного простору, у т.ч. єдиних регуляторних механізмів економічної сфери. У 1993 році Європейська економічна спільнота була включена до Європейського Союзу і перейменована у «Європейську Спільноту». У 2009 році організація формально перестала існувати.

Оскільки ЄС, по-суті, є правонаступником ЄЕС, а також Європейської спільноти з вугілля та сталі (ЄСВС) і Європейської спільноти з атомної енергії, то в міркуваннях про ЄС в історичній ретроспективі часто має місце заміщення ЄЕС на ЄС, тобто існування Європейського Союзу поширюється аж на 1957 рік – рік заснування прототипу ЄС, попри те, що сам Європейський Союз набув чинності у 1993 році.

Сполучене Королівство Великої Британії та Ірландії (United Kingdom of Great Britain and Ireland) – острівна країна, розташована на північний захід від узбережжя материкової Європи. До складу Сполученого Королівства входить Англія, Уельс та Шотландія, розташовані на острові Велика Британія, а також Північна Ірландія, розташована на півночі острова Ірландія (Britannica).

Поняття «Сполучене Королівство», «Велика Британія», «Великобританія» у контексті цієї роботи вживаються як синонімічні базовому поняттю «Сполучене Королівство Великої Британії та Ірландії».

Політика – сфера активності і буття людини, що виступає як базова або інтегративна щодо інших сфер активності і буття людини, та відповідає за консолідацію ресурсів, зусиль, належних спільноті, вироблення стратегічних рішень та мобілізацію членів спільноти задія досягнення спільних рішень (Калуга В. Ф.).

Економіка – сфера продукування засобів, умов та обставин, необхідних і достатніх для підтримання тяглості роду і задоволення потреб спільноти загалом та членів спільноти зокрема (Калуга В.Ф.).

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

1.2. Передісторія Brexit як джерело для розгортання подальших подій

Аби якомога глибше та детальніше осмислити суть Brexit і, як наслідок, встановити, настільки це можливо повно, його причини та наслідки, очевидно, окрім іншого, варто дослідити хоча б у загальних рисах феномен «Європа» на предмет його ідентичності; рівня інтеграції етносів та/або націй (народів), що населяють згадану частину світу, в єдиний соціально-економічний, а надто культурний простір; ролі і місця суб'єктів світової політики та міжнародних відносин на Європейському континенті.

На поточний момент розмежування материка Євразія на європейську та азійську частини світу носить декларативний, а отже винятково договірний характер, тобто відмежування Європи від Азії по суті встановлюється винятково спекулятивним способом, до того ж досить умовно. Однак останнє далеко не означає, що формування понять «Європа» та «Азія» носило суто випадковий характер, а поділ єдиного материка на дві частини світу спирався на примітивні критерії, а отже й на примітивні інтелектуальні потуги тих, хто вдавався до розрізнення Європи та Азії, тим більше, що Азія як частина світу на теперішній час досить різноманітна за своїм расово-етнічним складом у порівнянні з тією ж такою Європою. Останнє наводить на думку, що, умовно кажучи, родоначальники європейськості, саме європейськості з огляду на домінуючий за останні століття європоцентризм, чітко розмежовували приналежність до європейського і решти – неєвропейського, що існує поряд на одному й тому ж материкові Євразія. А коли так, то Європа як частина світу мала б бути прихистком і місцем становлення, існування та розвитку європейськості, як цілком виокремленого автентичного епосу буття частини людства. При цьому під людством в межах даного дослідження слідом за Калугою В.Ф. пропонується розуміти як «інтегрований простір, умова і обставина становлення людської ідентичності: особистості, індивідуальності. Частина Природи та Буття, що виокремила себе з цілого і перемістила в штучну сферу власного існування – культурний і разом з тим цивілізований

простір» [17, с. 22]. Відтак, «феномен «людство» як тотальна обставина буття сучасної людини може виявитися практичним втіленням космополітизму, хай навіть до певної міри все ще на рівні теорії, оскільки природні групи вперто не піддаються остаточному розриву з власним унікальним онтологічним джерелом, що проступає крізь особливості світогляду, побуту, культури тощо» [17, с. 55].

Тож міркуючи в обраному ключі, цілком слушно припустити, що встановлення факту існування Європи на фоні протиставлення іншим частинам світу, насамперед Азії та середземноморському побережжю Африки свідчить про те, що європейці – населення європейської частини світу відрізнялося певного рівня інтеграцією, тобто становило щось досить цілісне та автентичне в межах людства. Наприклад, інтегруючим началом європейців у свій час могла виступати належність до білої або європеїдної раси – щонайменше репрезентантів європейської метакультури, менталітету, тобто стилю і способу усвідомлення світу, себе та іншого та відповідно орієнтованої активності; в іншому випадку – носіїв специфічного генетичного коду, який вирізнявся, наприклад, наявністю своєрідних гаплогруп абощо, а якщо звернути увагу етнічного походження міфам праукраїнців, скандинавів, греків, німців і т.д., то й онтологічним джерелом, оскільки творами етносів відповідно до міфів були абсолютно відмінні між собою боги та герої.

Таким чином цілком слушно припустити, що з онтологічної точки зору європейці становлять щось ціле, щонайменше в расовому ракурсі, а далі культурному, звичаєвому тощо. Звісно, з часом єдність почала розмиватися шляхом дроблення на етнічні групи, а з іншого боку розшарування на соціокультурні страпи. До того ж впродовж століть тривало змішування етнічне і расове внаслідок війн та експансій, торговельних та інших контактів і обмінів тощо. Тому на сьогоднішній день, тобто на період встановленої історичності європейського культурного простору, Європа представлена, по суті, народами, значно менше націями. При цьому щодо народу пропонується досить своєрідне, як на перший погляд, визначення: «... Маса людей, що

мешкають на певній території та перебувають під управлінням "обраних" чи то богом, чи то нібито самим народом. Останнє означає, що народ насправді є штучним формуванням, а не стійкою природною спільнотою, а отже, принципово не може бути суб'єктом культури» [15, с. 38].

Згадане щойно визначення, окрім іншого, дозволяє акцентувати увагу на тому, що різноманітні, як політичні, так і військові чи соціокультурні союзи або спільноти можуть бути як природними, тобто зведеними на онтологічних основах, так і штучними, тобто об'єднаними внаслідок реалізації чийогось задуму, плану або ж проекту. У такому випадку, Європа як частина світу, де, пізком ймовірно, осідло впродовж численних поколінь існувала біла раса, є природним за своїм походженням утворенням; а якщо у лоні білої раси виділилися різні етноси – носії автентичної культури, мови тощо, – то об'єднанням. Коли ж мова йде про об'єднання народів, саме народів, а не етносів або й навіть націй, що населяють частину материка Євразія під єдиним центром координатії та/або управління, зокрема в межах єдиної релігійно-світоглядної парадигми абощо, то тут має місце цілеспрямоване об'єднання як намагання реалізувати той чи інший проект, за яким неодмінно має бути суб'єкт, індивід чи група індивідів (певне утворення, наприклад, орден абощо) – творець та споживач його прогнозованих результатів.

Звісно, цілісна Європа з огляду на домінуючу світоглядну парадигму, з її аж надто тенденційним ставленням до расових, релігійних та подібного порядку базових питань, є предметом лише чистих теоретизувань, щоб не сказати фантазій, до того ж, як на обивателя, ще й осудних. А ось прикладів проектів «Європа» історія може навести помітну кількість. Приміром мова може йти про Римську Імперію, Західну Римську Імперію, католицький світ під патронатом папи Римського та курії кардиналів, Наполеона Бонапарта проект об'єднаної Європи, а далі проект арійської Європи, безпосередньо втілюваний Третім Рейхом. Зрештою, системні ідеї, що час від-часу-часу виринали в просторі громадської думки, висвітлені тими чи іншими мислителями, панування над соціально-політичними або суб'єктами

господарювання, тобто державами і народами, що знаходилися на Європейському просторі, на кшталт древньої Римської імперії, спричинили до формування концепцій щодо відродження імперії або у стилі Reichsidee («імперська ідея»), або релігійно центрованого Imperium Christianum («християнська імперія»).

Врешті-решт, європейська єдність як ідеал спільного існування народів на континенті просуvalася в маси багатьма мислителями впродовж століть. Особливо яскраве обстоювання європейської єдності можна зустріти в працях Войцеха Ястшембовського, а також Джузеппе Мацціні [37]. При цьому ідея

об'єднаної Європи набувала різних контурів у термінах. Зокрема у 1849 році Віктором Гюго, проголошуючи запальну промову на Міжнародному конгресі миру, Париж 1849 рік, вдався до вживання поняття «Сполучені Штати Європи» (фр. États-Unis d'Europe): «Прийде день, коли всі нації на нашому континенті утворять європейське братство ... Настане день, коли ми побачимо

... Сполучені Штати Америки та Сполучені Штати Європи –він-на-віч, що тягнуться один до одного через моря» [36, с. 74].

Своєю чергою британський економіст Джон Мейнард Кейнс, будучи палким прихильником формування Європейського економічного союзу, у своїх виступах та працях зазначав, що «слід створити Вільну профспілку..., яка б не вводила жодних протекціоністських мит проти продуктів інших членів Союзу» [36, с. 265-266].

Але життя та теорії, тобто припущення, побажання, версії, якими б логічними та обгрунтованими вони виглядали, – це принципово відмінні речі. Між іншим, як би те дивно звучало, будь-яка наукова теорія може виявитися значно ілюзорнішою, аніж найекзотичніша утопія. А отже усякі спроби сформувати стійкий робочий проект «єдиної Європи» зазнавав краху, до того ж найчастіше на перших етапах його реалізації. Жодна з імперій, що тяжіла об'єднати Європу, не була стійкою. Тоді як, стійкі імперії, наприклад, та ж таки Австрійська, об'єднувала лише частину європейського населення

Католицизм як фактор центробіжних сил також потерпів фіаско, породивши кілька хвиль протестантизму, починаючи з англіканства.

До речі, згаданий щойно факт досить важливий для розуміння причин Brexit, оскільки підривав саму основу релігійного, а отже і ідентифікаційного європейського, умовно кажучи, духовного єдиноначалля. Англія як базис нинішнього соціально-політичного утворення Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, створивши прецедент церковної самодостатності, протиставила себе решті континентальній католицькій, а згодом і протестантській Європи, котра визнавала або пастирську опіку папи, або духовну «благодать» Жана Кальвіна, Мартіна Лютера та інших протестантських авторитетів.

Тому не дивно, що прототип нинішнього формату Європейського Союзу започаткований країнами, які перебували (і перебувають за винятком ФРН, котра після падіння Берлінської стіни об'єдналася з НДР, повернувшись в кордони довоєнної Німеччини) в центрі Західної Європи. Відтак, початок Європейському Союзу, котрий за своєю суттю, починаючи з 2009 року внаслідок укладання Ліссабонських угод, є радше політичним і водночас економічним об'єднанням з ознаками конфедерації або й федерації з широкою автономією складових, дали такі утворення як Європейська спільнота з вугілля й сталі (ЄСВС) (European Coal and Steel Community, ECSC) – 1951 рік, та Європейська економічна спільнота (ЄЕС) (European Economic Community, EEC) – 1957 рік, до складу яких входило шість європейських країн, а саме Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, ФРН та Франція.

Що ж до Великої Британії, то британська спільнота та/або влада займали вичікувальну позицію стосовно Європейської Економічної Спільноти аж до 1973 року. Сполучене Королівство приєдналося до ЄЕС на дещо відмінних як для інших членів спільноти умовах, що додатково підкреслювало особливий статус острівної держави на фоні континентальних держав – учасниць союзу. Останнє сформувало підстави Великій Британії триматися осібно стосовно переважної більшості процесів, спрямованих на поглиблення інтеграції членів

ЄЕС, а далі ЄС. Серед численних прикладів, так би мовити, прохолодного або, виходячи з характеристик менталітету британців, надмірного (рос. чопорного) ставлення до євроінтеграційних процесів може слугувати вперта боротьба впродовж чотирьох років, починаючи з 1984 року, британського уряду на чолі з «залізною леді» Маргарет Тетчер (Margaret Hilda Thatcher) з Брюсселем за суттєве зменшення щорічних обов'язкових членських внесків до спільного «союзного» бюджету. Черговим «камнем розбрату» Великобританії з Європейським Співтовариством стала відмова першої від підписання Хартії Європейського Союзу про основні соціальні права працівників у 1989 році.

Зрештою як країна так і самі британці, точніше насамперед англійці залишилися вірними своїй схильності до імперського мислення і зазіхань, демонструючи певну зверхність, зокрема в розрізі геополітики. Останнє, звісно, певним чином йшло на перекір або й явно перешкоджало насамперед політичній та культурно-ментальній консолідації країн і народів – суб'єктів Європейського Союзу. Відтак, «з часу вступу до ЄС офіційний Лондон розглядав використання механізмів європейського об'єднання як можливість посилення свого впливу на міжнародній арені в контексті усталеної постімперської зовнішньополітичної доктрини “вдарити сильніше своїх можливостей”» [40]. Та воно й не дивно, оскільки «... слід погодитися, що Британія завжди була на особливому рахунку в ЄС. З початку вона не збиралася вступати до Союзу. Потім категорично проти виступала Франція в особі президента де Голля» [41].

Таким чином перебування Великобританії у складі Європейської Економічної Спільноти, а далі Європейського Союзу, більше того, взаємодія Британської корони з континентальними центрами влади завжди відрізнялася тими чи іншими нюансами впродовж усього історичного поступу відколи сформувалася Англійська держава. Тому спроби «вжитися» в межах «спільного європейського дому» британців з іншими європейськими народами відзначалися певною напругою. Останнє, звісно, притаманне і періоду членства Великої Британії у Європейській Економічній Спільноті, а далі у

Європейському Союзу. Показово, що тільки-тільки-но вступивши до ЄЕС на вигідних для себе основах, частина британського істеблішменту (Establishment) вже почала піднімати питання про вихід.

Приміром, попри те, що у 1972 році консерватори, представники яких посідали ключові посади в уряді та владних колах внаслідок довгих вагань та зважувань все ж таки схилилися до позитивного рішення щодо вступу в ЄС, вже в 1975 році великого розмаху набрала започаткована лейбористами ініціатива щодо виходу з ЄЕС. Тож у 1975 році на теренах Великої Британії був проведений національний референдум щодо до виходу зі складу ЄЕС.

Звісно, такий неочікуваний і досить нахабний як на континентальних політиків «хід конем» британських лейбористів викликав хвилю обурень, за якою прослідували спроби владнати європейські справи. Як наслідок, «Прем'єр-міністр Г. Вільсон попередньо досягнув у переговорах права на особливі умови для своєї країни, після чого став агітувати за збереження членства в ЄЕС» [41]. Це призвело до того, що більшість британців, покладаючись на «авторитетні» висновки і запевнення політичних еліт, схилилися до думки про збереження Великобританії в просторі ЄЕС. Останнє, природно, не поклало початок тривким і стабільним відносинам Великобританії в ЄЕС, адже вже «у 1983 році лейбористи виступали за вихід зі Спільноти навіть без референдуму, але уряд М. Тетчер переміг і Британія залишилася» [41].

З огляду на вище сказане складається чітке враження, яке влучно передає у своєму науковому дописі Шаров О.М.: «"Брексіт" – це просто черговий етап у постійному коливанні Британії між збереженням своєї «особливості» та «приєднанням до решти Європи» (до Континенту)» [41].

Причиною згаданих «коливань» Великобританії, окрім іншого, є сама її природа, адже Великобританія є досить складним і неоднорідним утворенням, суть якого відображена у самій офіційній назві Сполучене Королівство Великобританії та Північної Ірландії, де функцію центробіжного начала виконує Англія на чолі з монархом. І хай би там що говорили про винятково

представницькі функції монарха в політичному житті Великобританії, насправді ж саме корона утримує в єдиному механізмі складові Сполученого Королівства так, як жодні вигоди, примус або що. Англійська корона далеко не «фетиш», але потужна «ідея», навколо якої групуються та утримуються маси, основа ідентичності британців. Відтак британська «демократія» та європейська «демократія», попри те, що Королівству Іспанії, наприклад, теж притаманна форма державного правління – конституційна монархія, – дві великі різниці. А оскільки згадані «демократії» не сумісні, то і повноцінного союзу бути принципово не може бути. Хоча з іншого боку ідея об'єднаної Європи також має чисельні маси прихильників. Тому це «хитання» Великобританії є цілком закономірним явищем.

Останнє означає, що попри проходження чергового етапу взаємин континентальної Європи з Великою Британією, що офіційно стався 31 січня 2020 року внаслідок завершення процесу Brexit, виключати чергову хвилю зближення аж ніяк не варто, не зважаючи навіть, а можливо й всупереч тому, що на теренах Великобританії є палкі прихильники самоїстатності Сполученого Королівства, котрі, наприклад, обстоювали, до прикладу, той таки Brexit за будь-яку ціну – навіть, без жодної угоди з ЄС (No Deal Brexit).

Як, з іншого боку, було б не далекоглядно закривати очі на той факт, що й сама континентальна Європа не вирізняється однорідністю та злагодженістю. Нинішні 27 членів ЄС також явно різняться між собою, зокрема, що стосується тих же таки форм державного правління і політичного устрою, адже «демократія» в Німеччині чи Франції таки явно відмінна від «демократії» в Румунії чи Болгарії, а тим більше в Угорщині.

Відтак в контексті даної роботи Brexit, окрім іншого, розглядається як своєрідний політичний «лакмусовий папірець», котрий дозволяє виявляти ключові тенденції в житті Європейського Союзу, Європейського континенту загалом та європейських країн зокрема, у т.ч. й України, яка, будучи географічно належною до Європи, значною мірою все ще залишається осторонь соціально-політичної та економічної європейської спільноти.

Розділ II. ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ BREXIT ТА РИЗИКИ НА ПЕРСПЕКТИВУ, ПОВ'ЯЗАНІ З НИМ

Все, що має вагу, відзначається й певною інерцією. Це справедливо не лише для фізики, але й для будь-якої сфери існування людини. Рівень політичної, економічної, культурної абощо ваги чи то значимості чого б то було – явища, процесу, інституту чи суб'єкта прямопропорційно пов'язаний з силою інерції, тобто часовими і ресурсними затратами, необхідними, аби довести процес до логічного завершення, стабілізувати ситуацію в системі внаслідок формування чи зникнення того чи іншого інституту, в іншому випадку – діяльності суб'єкта, нейтралізувати або синхронізувати вплив явища на систему.

Безумовно, явище Brexit відзначається помітною вагою в як в політичному житті, так і інших сферах життєдіяльності насамперед Великобританії та Європейського Союзу, а також третіх сторін, зокрема й України. Тому Brexit наділений високим рівнем інерції. Останнє означає, що подібне явище не відбувається одномоментно, наприклад, в момент укладання та/або ратифікації угоди, а триває певний період аж доки системи не збалансують своє існування відповідно до нових реалій.

Очевидно, що попри формальне завершення Brexit, його інерція впливає на подальше існування і функціонування як безпосередніх суб'єктів Brexit, так і третіх сторін, не зважаючи на те, чи зацікавлені вони прямо, чи є лише статистами, як, наприклад, Україна. Привести ж до стабільного впорядкованого стану існування і взаємодії між собою Великобританії та ЄС покликані Угода про вихід Великобританії з ЄС та Угода про торгівлю та співробітництво між ЄС та Великою Британією, які є чинними на поточний момент. Відтак інституційно відносини між ЄС та Великобританією забезпечуються завдяки діяльності Ради співробітництва (головна політична інституція двосторонньої взаємодії) і галузевих спецкомісій [21].

2.1. Політичні наслідки Brexit для ЄС

Європейський Союз є далеко не монолітним утворенням, а отже йому притаманний широкий спектр протиріч різного ґатунку та характеру. До певної міри Brexit виступив своєрідним детонатором для тих протиріч, які до цього часу вдавалося підтримувати в латентному стані, водночас на його фоні стали значно виразнішими контури численних тенденцій, притаманних як відносинам в середині Європейського Союзу, так і ЄС з іншими суб'єктами світової політики та міжнародних відносин. Відтак, ідея «ситого, стабільного та безпечного життя» як ключова цінність європейського обивателя, і не лише європейського, а й будь-якого обивателя, хоча саме для європейського згадана ідея стала нормою буденного існування, тоді як для багатьох регіонів світу вона залишається радше маренням, в якийсь момент може виявитися урівноваженою або й подоланою іншою, яскравішою чи привабливішою ідеєю для окремих народних утворень або країн. У такому разі відцентрові сили, швидше за все, візьмуть гору над доцентровими силами, принаймні до певного часу, що призведе до явно радикальних змін в існуванні ЄС загалом.

По-перше, може статися неприховане виділення в лоні ЄС кількох груп впливу і системна конкуренція між ними за сфери впливу абощо. Останнє призведе до розриву в самому ЄС за формального збереження Союзу. По-друге, суттєве оновлення ЄС, так би мовити, аж до «заводських налаштувань», тобто відкочування ЄС практично до початкового рівня інтеграції в межах ЄЕС абощо. По-третє, розпад ЄС до рівня національних утворень з виділенням країн- правонаступниць ЄС, тобто тих країн, котрі переберуть на себе відповідальність розпорядитися активами та пасивами ЄС, у т.ч. даги раду спільній валюті ЄС.

Проте з іншого боку, було б не зовсім послідовно хоча б на рівні теорії відкидати чи не найоптимістичніший варіант поступу ЄС в епоху пост-Brexit. Йдеться про те, що після певного періоду перегрупувань і деяких соціальних хвилювань або потрясінь – матиме місце розширення Європейського Союзу

аж до географічних кордонів, швидше за все, за винятком територій, що зараз входять до складу Російської, замаскованої під федерацію, імперії. У даному випадку значною мірою подальшу долю Європейського Союзу визначає хід війни поки що в Україні, оскільки бойові дії ведуться винятково в межах юридично визнаної світовим співтовариством території України з наступною

принциповою трансформацією «воєнної картини» до варіанта Україно-Російської війни. Перспектива переродження російської агресії в Україно-Російську війну пов'язана насамперед з офіційним визнанням Російською державою власного статусу як воюючої сторони з відповідними наслідками:

відкритою мобілізацією, оголошенням війни і т.д. Це відкриває перед Україною можливість перенесення бойових дій на територію Російської федерації. В іншому випадку, що більш реально, нарощування внутрішньої соціально-політичної напруги у російському суспільстві загалом, та силових

відомствах зокрема з огляду на провальний для РФ розвиток її агресії проти України, швидше за все, призведе до суттєвих соціальних потрясінь в самій РФ аж до розпаду державності. Відтак повоєнний світ явно зміниться. А отже, з огляду на нові реалії або сформується два крила європейської ідентичності та співіснування – Західне і Східне, тобто романо-германське та слов'яно-

балтське, центром тяжіння останнього швидше за все стане політична зв'язка Україна-Польща, у фарватері якої також перебувають державні утворення на постросійському європейському просторі.

У щойно згаданому ракурсі Brexit дійсно виступає як своєрідний політичний флюгер, спостереження за яким дозволяє окреслити домінантні тенденції в Європі або й у світі загалом. Насамперед наче б то само собою зрозуміло, що «... вихід Великої Британії, великої ліберальної північної країни, змінить баланс сил у Європейському Союзі» [51]. Відтак, відповідно до політичних прогнозів, сформованих Європейським Центром Карнегі, Brexit призведе до того, що «... її союзники, перш за все країни Північної Європи та Нідерланди, без Великої Британії втратять близько 12% впливу своїх голосів у Брюсселі, а південні держави отримають більш значущу роль» [51].

Отже на фоні Brexit вимальовується, якщо й не ключова, то однозначно лінія розмежування в ЄС – північ-південь. Рационально-холодна північ, яскравими репрезентантами якої виступає Данія, Швеція, Фінляндія, Ірландія, балтійські країни, та емоційно-заряджений південь, зокрема представлений Італією, Іспанією, Португалією а також історично-обважнілою лінивою, себто догацийною Грецією.

Очевидно, зміщення чисельної переваги щодо представництва в ключових органах ЄС на користь представників південних країн може призвести до перегляду низки пріоритетів, наприклад, у бік пом'якшення фінансової політики на догоду популістським рішенням, наприклад, «нагодувати» бідних, посилення ізоляціонізму ЄС вже хоча задля того, аби послабити дошкуляння мігрантів, які «протискаються» до ЄС насамперед через південні країни, а з іншого боку поглиблення взаємодії з РФ та Китаєм у прагненні отримати якомога ширший доступ до дешевих енерго- та трудових ресурсів. Тут чи не найзацікавленішими представниками ЄС є його неофіти, особливо Угорщина, інші посткомуністичні країни південної і центральної Європи, себто Болгарія та Румунія насамперед. Загалом економічно менш розвинений південь з його тяжінням до «вольності», а подекуди й анархізму не «заряджений» підтримувати стабільність та цілісність ЄС. Перебування згаданих країн в складі ЄС радше обґрунтовується тяжінням останніх до забезпеченого та безпечного життя, рівня якого досягли у свій час країни, так званої, старої Європи або Західної Європи.

Очевидно, протистояння північ-південь було б досить фатальним для ЄС, коли б не було стабілізуючого начала в ЄС. Ним від самого початку існування ЄЕС з подальшою трансформацією в ЄС виступає зв'язка Німеччина-Франція. Відтак сформувався, по-суті, ключовий напрямок розмежування між учасниками ЄС – ядро-периферія: до ядра входять дві економічно найрозвинутіші з високим військовим та техніко-технологічним потенціалом країни – Німеччина та Франція; тоді як до периферії відносяться всі решта 25 країн учасниць. Щоправда серед умовно периферійних країн виділяються дві

групи. Перші це ті, що вкладають у спільний бюджет ЄС більше, ніж отримують з нього, насамперед це Австрія, і ті, що потребують постійних дотацій, зокрема Греція.

В даному ракурсі Великобританія виступала таким собі урівноважувачим началом поміж ядром та периферією ЄС, оскільки не входила до ядра, однак виступала потужним гравцем на світовій арені маючи не менший сумарний потенціал, аніж та ж таки Німеччина чи Франція. Тому не дивно, що внаслідок Brexit вимальовувалася загроза «встановлення франко-німецької гегемонії в Союзі, що, в свою чергу, спричинить ще більший ріст євроскептицизму серед

країн-членів» [7, с. 51]. Ясна річ, що висвітлене викладачем Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Гіссою-Іванович Олександрою Костянтинівною бачення перспектив розвитку подій у пост-Brexit, є лише одним із можливих варіантів, до того ж досить категоричним.

Він відзначається певним згущенням фарб, оскільки, по-перше, між самою Німеччиною та Францією є певні питання, що викликають протиріччя та протистояння, останнє означає, що кожна з країн неодмінно перманентно вимушена буде шукати порозуміння та підтримки серед інших європейських держав заради вирішення власних питань, нехай не настільки потужних, однак

кожен голос вагомий в розрізі колективного рішення. По-друге, європейський спосіб публічного життя передбачає поєднання обов'язків та відповідальності. Це означає, що керівництво державного рівня Німеччини та Франції, ким би воно було представлено, принципово вимушене рахуватися з традиціями

європейського менеджменту, а отже рахуватися з колективною думкою, представленою у стінах європейських структур. Звісно, останнє не гарантує, що якихось поривань в бік перехоплення додаткової ініціативи та повноважень зв'язкою Німеччина-Франція не може бути. Але, швидше за все, в межах допустимого люфту, тобто настільки, аби не привести до суттєвих коливань чи й радикальних рішень.

До речі, розв'язана війна в Україні досить виразно продемонструвала, що ані Франція, ані Німеччина не є самодостатніми гравцями на світовій арені, на

відміну від тієї ж таки Великобританії, котра веде власну подвійну лінію на рівні міжнародних відносин. З іншого боку, ані Франція, ані Німеччина не є аж настільки авторитетними для інших європейських країн, частина з яких більше орієнтована на США або й Великобританію, попри те, що перебувають в складі ЄС. Останнє, окрім іншого свідчить про те, що Європейський Союз є, швидше за все, таким собі «клубом за інтересами», аніж стійким монолітним утворенням, де об'єднавчою ідеєю або цінністю на рівні має є «сите життя». Але стан «ситого життя» відносно легко підтримувати у мирний час, що ж до періодів кризи, зокрема перед обличчям військової агресії, то подібна цінність швидко нівелюється на фоні цінності безпеки. А відносно безпеку країнам Європи часамперед гарантує НАТО, провідним гравцем якого є США. І в цьому плані Великобританія знову ж таки перебуває у вигідному становищі, оскільки має потужну військову машину, до того ж наділена статусом ядерної держави, оскільки в своєму арсеналі має ядерну зброю. Зрештою, «Велика Британія – ядерна держава, постійний член РБ ООН, лідер величезної Співдружності (хоча далеко не з усіма колишніми колоніями в Лондона дружба та цілковита злагода). У ЄС подібних ресурсів дуже мало, й точно не варто ризикувати їх втратою через брак політичної гнучкості» [21].

Проте вихід Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії зі складу Європейського Союзу уже є доконаним фактом, з яким мають рахуватися як самі Великобританія та Європейський Союз, так і решта світових, принаймні ключових, а з іншого боку, європейських гравців. Схильні до песимізму аналітики бачать у Brexit цілий перелік збитків та втрат. Зокрема побутує думка, що «прихильники єдиної Європи тепер практично не мають рівних конкурентів щодо ідеї перетворення ЄС на глобальний, незалежний від США центр сили [7, с. 53]. Тобто окремі аналітики вважають, що саме Великобританія могла б бути основою і рушійною силою щодо консолідації європейців та трансформації Європейського Союзу в світового гравця рівня нинішніх США та Китаю, таким чином виїшовши з тіні США і відродивши славу центру і джерела сучасної цивілізації».

Між тим, як свідчить життя, не буває однозначно доброго чи поганого.

Якими б були втрати Європейського Союзу внаслідок Brexit, вони, по-перше, не є безповоротно руйнівними; по-друге, створюють оновлену ситуацію, а отже підстави для переосмислення ситуації, перегляду ключових цілей та способу існування загалом союзу європейських держав. По-суті, у ЄС має відкритися, так би мовити, друге дихання після Brexit, якщо ЄС, звісно, має достатньо волі до існування.

Зі згаданого приводу, очевидно, варто дослухатися до думки німецького політика, котрий був співробітником Генерального секретаріату Європейського парламенту та головою канцелярії президента Європейського парламенту Клауса Велле (Klaus Welle), котрий впевнений у тому, що ЄС після Brexit набуває нового політичного імпульсу не лише у сфері оборони, але й в питаннях, котрі стосуються фінансового регулювання та бюджетної сфери загалом. Зокрема, Клаус Велле у свій час зазначав: «Для ЄС Brexit символізує втрачені можливості, оскільки Європейський Союз залишає потужна та впливова країна. Однак внаслідок Brexit ми також набуваємо здатність діяти. Ми знову приходимо в рух. Віднині Союз буде іншим» [51].

Схожої, явно зарядженої оптимізмом, думки з приводу Brexit тримається також старший науковий співробітник Нідерландського інституту міжнародних відносин Рем Кортвейг (Rem Korteweg) «Клінгендаль» в Гаазі (Clingendael, the Netherlands Institute of International Affairs, in the Hague): «Безперечно, розпочався ренесанс європейської політики» [51]. Очевидно, під ренесансом розуміється насамперед актуалізація самоусвідомлення європейцями власної належності до чогось більшого, аніж просто конгломерат народів, котрі населяють західну частину Європи, власної спадкоємності культурного надбання цивілізації, біля витоків якої прийнято вважати еллінський досвід філософувати, давньоримський досвід облаштування спільного простору в межах соціальної та соціокультурної сфер, досвід піднесення людського начала та свободи епохи відродження, диктату раціоналізму і вигоди епохи втілення, так званої, промислової революції. Саме

Brexit спонукав до актуалізації запитів щодо європейської ідентичності, оскільки кооптація нових членів пов'язувалася лише з питань доцільності і вигоди, а ось вихід члена Євросоюзу виявився таким собі когнітивним потрясінням для багатьох мислителів, а разом з ними й політиків, котрі постали перед низкою питань, на кшталт, про те, чи все так добре в «Європейському домі», як про те було прийнято думати до Brexit? Чи міцний і настільки Європейський Союз? Які тенденції нині беруть гору і, зрештою, до чого все йдеться? Звісно слідом за філософами та аналітиками згадану проблему почали піднімати журналісти, доводячи її до стану актуальності в масах. Тим самим національні простори європейської громадської думки заповнилися системними екзистенціальними питаннями. Хто ми? Який зміст нашого існування? То що.

З іншого боку, Brexit досить помітно посприяв проступанню на перший план громадської, а тим більше експертної думки тих проблем, на які або особливо ніхто не зважав, або ж вдавалося прикривати очі до останнього. Як помітив науковий співробітник Норвежського інституту міжнародних відносин Крістоф Хілліон (Christophe Hillion) «Після нещодавніх криз та Brexit країни ЄС вперто чинять спробу згрупувати свої лави. Разом з виходом Великобританії Європейський Союз втрачає певну гнучкість, приміром щодо відступу від певних правил. Країни-учасниці втомилися від «втеч» від справи, вибіркового підходу та непорозумінь. Таким чином, відповідь тим, хто вимагає більшої гнучкості, буде єдиною: „Якщо вам щось-таки не подобається, скористуйтеся нормами статті 50“» [51].

Відтак стає цілком очевидним, що Brexit не лише сприяв акцентуації уваги на низці проблем, котрі поступово накопичувалися та не можуть бути вирішеними в робочому порядку, але й поставив аналітиків перед фактом, що Європейський Союз продовж свого недовгого, як на історичні мірки, існування переживає чи не вперше кризу власного становлення. Це проявляється як стан певної втоми учасників, викликаної певними тертями і непорозуміннями серед членів ЄС та між членами ЄС і його керівними

органами. Таким чином Європейський Союз постав перед власним каменем спотикання та має вчинити вибір: або залишити все як є і чекати того, як розвиватимуться подальші події, реагуючи, на стільки те можливо, на поточні виклики; або вдатися до реорганізації установлених відносин та регулятивних механізмів.

Прикладом суттєвої трансформації засадничих принципів життєдіяльності Європейського Союзу зокрема могло б стати опора, окрім іншого, на принцип: «Європа двох швидкостей або Європа різних швидкостей» [30], – як зазначає кореспондент у справах Європи, оглядач провідної нідерландської газети NRC Handelsblad та постійний дописувач розділу закордонної політики періодичних видань EU Observer та De Standaard, журналіст Каролайн Грунтер (Caroline de Gruyter). Тобто пропонується, аби члени ЄС втілювали в життя різного роду колективні рішення з різною швидкістю, залежно від їх рівня готовності, у тому числі з огляду на економічний потенціал, особливості національного культурного середовища тощо. Останнє передбачає певну демократизацію в лавах Європейського Союзу. Однак демократизація не є підставою для ігнорування спільних рішень окремими членами ЄС або й провадження активності, яка йде в розріз із загальносоюзними інтересами або рішеннями.

У згаданому ракурсі з огляду на останні події у світі, чи не ключовою серед яких нині є агресії Російської Федерації проти України і відповідний збройний конфлікт, Угорщина, будучи, умовно кажучи, периферійним членом ЄС, тобто таким, що не стільки сприяє нарощуванню міці ЄС, скільки намагається підтримувати свій розвиток і функціонування за рахунок ЄС, у тому числі фінансових вливань або що, є найяскравішим прикладом країни-відщепенця. Зокрема Угорщина яскраво, щоб не сказати нахабно демонструє зневагу до загальноєвропейських рішень, переслідуючи певні інтереси, котрі видаються за національні, а насправді вузького кола «демократичних узурпаторів» влади, яскравим представником якого є нинішній прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан (Orban Viktor).

Тому не дивно, що вже став практично нормою той факт, що «... в окремих країнах ЄС останнім часом активно почали поширюватись дезінтеграційні гасла, що підривають солідарність країн ЄС, їхню готовність до узгоджених політичних дій. Тобто найбільша загроза для ЄС вбачається в тому, що Brexit може спровокувати аналогічні дезінтеграційні процеси в інших європейських країнах» [42, с. 43]. Щоправда тут треба уточнити, що не самі країни – члени Європейського Союзу, а надто периферійні, тобто ті, що отримують від ЄС насамперед економічну підтримку, вчинять щось подібне до Brexit, а сама європейська спільнота, представлена інституційними органами виведе зі свого складу тих, хто надто переходить своєю надуманою значимістю, або вдається до деструктивних дій в середині ЄС, йдучи на повідку або діючи на догоду зацікавленій третій стороні, зокрема ті й же такі Російській Федерації, точніше її владним колам.

У згаданому вище ракурсі знову ж таки насамперед йдеться про Угорщину. Щодо останньої у європейських чиновників накопичилося чимало запитань та зауважень. Зокрема чеський міністр з європейських справ Мікулаш Бек (Mikulš Bek) зазначає зі згаданого приводу: «У Європейському Союзі переговори часто бувають важкими, і на це може піти більше країн. Але Угорщина пройшла довгий шлях, на мій погляд, до краю якоїсь прірви, і тепер їй належить вирішити, чи повертатися від того краю, чи ризикнути стрибком, про наслідки якого я не хочу спекулювати» [35], таким чином прозора натякаючи на вихід, точніше видворення Угорщини з Євросоюзу.

При цьому той таки міністр наголошує, що у Європейському Союзі вітається діалог, цивілізоване обстоювання своїх точок зору та інтересів, але не допускається ігнорування спільних інтересів заради досягнення чи реалізації суто групових на шкоду колективних, адже «... єдність у Європейському союзі ніколи не була і не буде єдністю одного голосу, але завжди буде єдність багатьох. Єдність багатьох голосів, які ведуть один з одним діалог, іноді сперечаються, але в результаті знаходять взаємну згоду щодо ключових питань» [35].

Таким чином щодо політичних наслідків Brexit, з якими безпосередньо має або може мати справу в перспективі Європейський Союз, то вони навряд чи будуть і тим більше не є радикальними. Підставою для подібних припущень насамперед може слугувати той факт, що Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії є дещо дистанційованим від решти континентальних західно- та центрально-європейських держав і спільнот, а отже повноважне входження Великобританії в архітектуру ЄС могло б потягнути значущіші за своїм резонансом наслідки, аніж Brexit. Більше того, якщо дослухатися до думки заступника директора НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, доктора юридичних наук Яковюка Івана Васильовича: «Увійшовши до складу ЄС, Великобританія фактично продовжувала вікові традиції британської геополітики, перешкоджаючи політичній консолідації Європи» [45], – то Brexit став не лише очікуваним або й прогнозованим явищем, але й до певної міри рятівним для Європейського Союзу, при цьому послугувавши поштовхом до пошуку глибших, в іншому випадку, гнучкіших основ для подальшої інтеграції та обстоювання національних інтересів країн-учасниць спільними зусиллями союзу.

Вітак, Brexit, окрім іншого, можна розглядати ще й як своєрідний підсумок спроби глибшої інтеграції Великої Британії та ЄС, результат еволюційного розвитку подій. Тому в політичному плані Європейський Союз нічого особливого не втрачає на Brexit, повернувшись фактично до status quo, який був зафіксований у 1972 році перед вступом Великобританії до ЄС на особливих правах.

2.2. Політичні наслідки Brexit для Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії

Якщо звернути увагу на історичну ретроспективу, то виявиться, що Англія, а далі Сполучене Королівство є чи не найстабільнішим державним утворенням не лише на теренах Європейського континенту, а й світу загалом. В цьому плані Великобританія явно програє лише одній досить загадковій на фоні міжнародних відносин та світової політики, особливо з огляду на континентальні війни, дві з яких світові, Швейцарії, котра не просто непохитна у своїй стабільності, але й недоступна для будь-яких узурпаторів, будучи просто в центрі Європи, фактично на шляху воюючих армій. Тому Великобританію можна розглядати як досить виразний навіть не стільки політичний, скільки екзистенційний феномен не лише міжнародних відносин та світової політики, а й історичного поступу людства загалом. Зокрема англійській короні вдалося у свій час сформувати чи не найбільшу за площею і чи не найчисельнішу за кількістю підданих імперію, яку коли-небудь знала і знає вікопам'ятна історія людства.

Ясна річ, Британська імперія вже відійшла в історичне минуле, трансформувавшись у Співдружність націй (Commonwealth of Nations), більше відому як Британська співдружність, що, швидше за все, наразі є лише формальним утворенням. Однак трансформація імперії, очевидно, не супроводжується автоматично переглядом поглядів і стилю геополітичного мислення самих британців, насамперед, англійців, яке по суті своїй несе в собі відбитки та/або потки імперскості, що проявляється зокрема у славнозвісній англійській надмірності (рос. чопорности). Тому нічого дивного або ж неочікуваного в тому, що Великобританії як певному, екзистенційному утворенню – симбіозу державності, менталітету, національної культури тощо почувалося б затісно в межах якого б то було наднаціонального утворення, наразі Європейського Союзу. Відтак, образно кажучи, Сполучене Королівство увійшло до Європейського Союзу, але не зовсім і не остаточно, визнало

актуальність і законність наднаціональних спільноєвропейських інституцій, але залишило за собою право довільно інтерпретувати їх постанови і закони.

Відтак помітно, що влада Великобританії, м'яко кажучи, не зовсім щира у своїх деклараціях щодо об'єднаної Європи, якщо тільки та не передбачає гегемонію англійської корони. А вона таки дійсно не передбачає вже хоча б тому, що всякі спроби об'єднати усі нації і народи під єдиним керуючим началом терпіли крах. Навіть «священний» похід римської церкви в маси не дав очікуваного результату. А з іншого боку, серед континентальних країн Європи є ті, що мають протяжний досвід імперського панування, який так просто теж не забувається, тому етичні еліти кожної з таких країн хто потайки, а хто й відверто мріють про відродження великої чи то Саксонської (Німецької), чи то Угорської (Австро-Угорської), якщо й не імперії, то хоча б історичної величі та значущості на світовій, принаймні регіональній арені.

В такому разі, тобто в ситуації неможливості претендувати на роль гегемона, хоча б регіонального значення, владі Великобританії залишається захоплюватися лише високими амбіціями благоустрою британського народу і процвітання держави. Тому не дивно, що устами значної кількості британських політиків впродовж останніх років публічно виголошується «виправдальний вирок» Brexit. Про це свідчать численні публікації, зокрема низка інтерв'ю та аналітичних дописів Тібо Харруа (Thibaud Harrois), старшого викладача британської політики в Університеті Сорбонна, Нувель (the Université Sorbonne, Nouvelle). Так в одному з дописів зафіксовано, як тодішній прем'єр-міністр Великобританії Тереза Мей (Theresa May) виголосила 17 січня 2017 року промову, у якій вдалася до відвертих лестощів в сторону народних мас, тим самим прикриваючи підклимну активність сильних світу цього: «Трохи більше 6 місяців тому британський народ проголосував за зміни. Вони проголосували за світліше у порівнянні з теперішнім майбутнє нашої країни. Вони проголосували за вихід з Європейського Союзу та охоплення всього світу» [57, с. 54]. Тобто у такий епосей представниця британського істеблішменту відверто натякала на те, що

Великобританії як і самим британцям зацісно в якомусь там Євросоюзі, оскільки британська корона – це лідер світового масштабу. Тому в своїй промові Тереза Мей продовжила: «Це означає більше, ніж переговори про наші нові відносини з ЄС. Це означає скористатися нагодою цього великого моменту національних змін, щоб відступити назад і запитати себе, якою країною ми хочемо бути», підсумувавши, що Великобританія повинна стати «глобальною Британією» [57, с. 54].

Загалом на період вчинення самого Brexit окремі із зарубіжних та вітчизняних аналітиків пророкували Великобританії помітні дивіденди, зокрема на світовій політичній шахівниці. Однак більшість все ж таки схилилася до песимістичних поглядів, що базувалися на переконанні певних втрат, що їх понесуть як Європейський Союз, так і Великобританія, особливо остання. Зокрема окремі мислителі були переконані у тому, що «... вихід з ЄС закриває для Британії можливість відігравати роль посередника у відносинах між Сполученими Штатами Америки та Європейським Союзом, що їй вдавалося успішно робити протягом членства» [41]. Таким чином Велика Британія втратить на своїй політичній базі в житті континенту та світу загалом.

До того ж, не потрібно володіти аналітичними надздібностями, аби розуміти той факт, що залучення Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії до Європейського Союзу дозволяло до певної міри нейтралізувати напругу, притаманну самій Великобританії, викликану протиріччями між складовими держави, а саме Ольстером, Шотландією, Уельсом та Англією за домінування останньої у Сполученому Королівстві.

Тому цілком прогнозованим та очікуваним був факт того, що «... після Брекситу активізувалися сепаратисти Північної Ірландії і Шотландії. Більшість жителів цих регіонів не підтримали ідею виходу Великої Британії з ЄС на референдумі 2016 р.» [41]. З часом виявилось, що подібного роду побоювання цілком були виправданими, оскільки, як зауважує доцент кафедри Міжнародних студій та суспільних комунікацій ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Шелемба Михайло Михайлович «... референдум

лише підтвердив наявні побоювання. Дедалі частіше можна почути такі фрази, як «шотландська Каталонія»» [42, с. 44] або що:

Зокрема Brexit став причиною появи додаткових аргументів на користь шотландських націоналістів, котрі виступають, якщо й не за набуття Шотландією повного суверенітету, то отримання значно ширшої автономії у складі Сполученого Королівства. Попри те, що у 2014 році шотландці на референдумі відмовилися від незалежності на користь спільного існування у складі Великої Британії, все ж у 2016 році більшість шотландських виборців виступили за збереження статусу Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії як члена Європейського Союзу. А це означає, що націоналісти тепер мають можливість, так би мовити, розігравати європейську карту.

Та болючішим за шотландське питання все ж виявилось ольстерське, тобто Північної Ірландії, яка, на відміну від Шотландії, а тим паче Уельсу, є «вмірзаною по живому» у свій час частиною Ірландії.

Саме на кордон Ольстера з рештою, так би мовити, материнської Ірландії є єдиними сухопутним кордоном між Сполученим Королівством та Європейським Союзом. Тому не дивно, що під час пошуку компромісного рішення навколо Brexit досягнення домовленостей, зосереджених на проблемі Північної Ірландії виявилися чи не найбільшнім питанням. Як зазначає доцент кафедри романо-германських мов Львівського національного університету ім. Івана Франка Крижанівська Галина Тадеївна: «У центрі суперечки знаходиться Протокол Північної Ірландії, який в даний час регулює торговельні відносини між Північною Ірландією, що входить до складу Великої Британії, та Республікою Ірландія, що входить до складу ЄС» [16].

Врешті-решт, аби покласти край, принаймні звести до мінімуму напругу щодо багаторічного конфлікту на північних островах, було прийнято рішення зберегти «прозорими» кордони між материнською Ірландією та Ольстером (Північною Ірландією) у відповідності укладеної ще у 1998 році угоди. Звісно, таке компромісне рішення сподобалося не усім. Зокрема британські, точніше

англійські лоялісти та юніоністи в подібному рішенні, ідентифікованому як «Ірландський протокол», відповідно до якого зокрема поверталися митні перевірки між Північною Ірландією та рештою складових Сполученого Королівства, помітили відверте ставлення під сумнів перебування Ольстеру під юрисдикцією британської корони.

І все ж в угоді щодо Brexit Сполучене Королівство мусило погодитися з Європейським Союзом щодо прозорості сухопутних кордонів між материнською Ірландією та Ольстером, тобто щодо відсутності митних постів та інших перевірок. Це й вимушений крок з боку Великобританії легко зрозуміти, адже безперешкодне сполучення між Ірландією та Північною Ірландією є базовою підставою припинення протистояння і насилля, яке тривало впродовж десятиліть, тому що відкритий кордон є ключовою опорою мирного процесу, що поклало край десятиліттям насильства в Північній Ірландії. До слова, очевидно, варто нагадати про діяльність воєвниче налаштованого угруповання північноірландських республіканців під назвою Ірландська національно-визвольна армія (ІНВА).

Звісно, вище згадана домовленість також не стала панацеєю щодо безконфліктного існування. Вона виявилася політично токсичною, наприклад, для уряду Бориса Джонсона, тому що відповідно до неї Північна Ірландія набуває децю відмінного статусу у порівнянні з рештою складових Сполученого Королівства. Це стало підставою для того, аби представники демократичної юніоністської партії Північної Ірландії почали бойкотувати діяльність регіонального уряду, таким чином вимагаючи скасувати, принаймні істотно переглянути відповідний протокол. Між тим, «... очікується, що законопроект, який скасовує цю домовленість, зустрінє опозицію в парламенті, зокрема, з боку консерваторів самого Джонсона. Критики кажуть, що одностороння зміна протоколу була б незаконною і завдала б шкоди репутації Великої Британії в інших країнах, оскільки це частина договору, який вважається обов'язковим відповідно до міжнародного права» [23]. І все ж, непри прогнозовані ризики насамперед політичного напрямку та можливі

негативні наслідки, у тому числі у вигляді соціальних потрясінь, «... уряд Великої Британії запропонував новий закон, який в односторонньому порядку змінить правила торгівлі Північної Ірландії після Brexit, незважаючи на заперечення деяких британських законодавців та офіційних осіб ЄС, які заявляють, що цей крок порушує міжнародне право» [23].

Дещо менше уваги концентрує на собі ще одна болюча точка, актуалізована Brexit, яка потребує подітчних рішень, котрі наперед виявляться непопулярними серед громадян щонайменше однієї із зацікавлених сторін. Йдеться про Гібралтар. Починаючи з 1713 року,

Гібралтар опинився під юрисдикцією англійської корони, будучи суттєво відмежованим від метрополії значною відстанню, то сути цілим континентом. Як і належало очікувати, під час референдуму у 2016 році населення Гібралтару у своїй переважній масі, що становила понад 95 відсотків,

виступило за подальше перебування Великобританії у складі ЄС. При цьому Гібралтар відзначається певним вищим рівнем автономії у порівнянні тих же таки Шотландії чи Уельсу, зокрема ця заморська територія у своєму розпорядженні має власну банківську систему. Разом з тим, Гібралтар не просто безпосередньо межує з Іспанією, але й був свого часу захоплений в

Іспанії Англією як важливий плацдарм для контролю за судноплавством з Середземного моря в Атлантику і навпаки. Тому Іспанія й понині заявляє на нього свої права. На разі прагне встановити обов'язний контроль за Гібралтаром на рівні з Великобританією. Серед засобів боротьби за спільне

управління іспанці, наприклад, в особі прем'єр міністра Педро Санчеса Перес-Кастехона (Pedro Sánchez Pérez-Castejón) погрожували накласти вето на угоду про Brexit в разі відмови проведення бажаних переговорів щодо статусу спірної території. Однак попри зусилля політиків опонуючих сторін наразі питання Гібралтару залишається відкритим, а отже може стати підставою для

роздмухування нової напруги між Іспанією, а отже ЄС та Великобританією, а з іншого боку, хай і відносно незначним, принаймні до пори, але все ж каменем спотикання прихильників «єдиного і неподільного» Сполученого Королівства.

Отже Brexit таки призвів до актуалізації низки проблемних моментів в існуванні Великобританії, наразі додавши клопотів управлінськи елітам. Це помітно вже хоча б тому, що в період пост-Brexit у країні відбуваються досить часті зміни уряду, а останнє означає, що Сполучене Королівство увійшло в період політичної нестабільності. Звісно політичної міці в країні наразі достатньо, аби стримувати руйнівні процеси, але про довгострокову перспективу наразі важко говорити однозначно.

Між тим, прихильники Brexit попри явні і прогнозовані негаразди палко вірять в доленосність результатів референдуму 2016 року і його наслідків.

Зокрема лідер партії «Reform UK», котра стала спадкоємницею політичного руху за Brexit Річард Тейс (Richard Tice) в інтерв'ю газеті «Оглядач» (Observer) безапеляційно підкреслив, що ідеали, які рухали прихильниками Brexit залишаються актуальними та сповненими благими намірами: «Brexit повернув нам наш суверенітет, тож ми можемо створювати власні закони, контролювати свої гроші та кордони та не бути підсудними Європейському суду» [53].

Більше того, попри очевидні на поточний момент процеси, пов'язані з соціальною нестабільністю як у світі, Європейському континенті, особливо, що стосується гарячої фази війни на території України, так і на теренах Великобританії, прихильники Brexit залишаються сліпими у своїх непохитних переконаннях щодо «праведності» Brexit, виправдовуючи винішню ситуацію відтермінованістю важливих позитивних наслідків Brexit, а також некомпетентністю уряду: «через свою повну некомпетентність уряд торі поки що не скористався значними перевагами, за кількома винятками, такими як можливість зробити наше власне попереднє впровадження вакцини та деякі торгові угоди» [53].

Однак результати соціологічних опитувань, зокрема 2021 року, оприлюдненого в The Guardian і поширеного на теренах України за посередництва інтернет-видання «Європейська правда»: «Понад 60% виборців у Британії вважають, що Brexit відбувся погано або гірше, ніж вони очікували» [34]. Те ж таки видання додає, що «опитування, проведене інститутом

дослідження громадської думки Opinion, також показало, що 42% британців, які проголосували за вихід Британії з ЄС у 2016 році, мають негативну думку про хід Brexit на цей момент» [34]. Більше того, «з числа опитаних, хто проголосував за членство у ЄС, 86% сказали, що все було навіть гірше, ніж вони очікували» [34] і «лише 14% опитаних сказали, що Brexit пройшов краще, ніж очікувалося» [34].

Відтак, до політичних наслідків Brexit, окрім тих, що згадувалися вище, слід додати ще й факт певного розмежування спільноти та політичного істеблїшменту на прихильників та противників Brexit. А це до певної міри підтримує стабільність розвитку і не лише економічного країни, адже чим вища єдність у спільноті, тим потужнішою є ресурсна база, ключовою ланкою якої є саме людський потенціал.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

2.3. Глобальні політичні наслідки Brexit, у т.ч. для України

Оцінити глобальні наслідки Brexit, досить складно або й навіть практично не можливо, оскільки стиль мислення, який системно стимулюється до розвитку у пересічній людині, сполучений зі схильністю до обмеження кола сприйняття, тобто локалізацією. Таким чином більшість схильна звертати увагу і цікавитися лише тим, що сполучене безпосередньо із задоволенням її потреб або досягненням цілей. Осмислення причин і наслідків Brexit у цьому плані, очевидно, не складає жодних винятків, хоча, з іншої сторони, було б непослідовно стверджувати про відсутність спроб діяти за принципом, який за робоче гасло взяли зокрема екологічні рухи: «Мислити глобально, діяти локально».

Отже, саме явище Brexit як і його причини та наслідки для конкретних суб'єктів міжнародних відносин чи світової політики піддано аналізу численною когортою як фахівців, так і просто зацікавлених осіб. Однак, яким саме чином Brexit вплетений у вервечку світових подій цілісного уявлення, швидше не існує. Принаймні таке уявлення не знайшло свого відображення в доступній для ознайомлення джерельній базі. Тому залишається обмежена можливість сформулювати лише певні припущення щодо глобальних наслідків Brexit на основі аналізу, порівняння та інтерпретації сукупності встановлених науковцями локальних наслідків і причин Brexit.

Першим, що можна вивести як глобальну характеристику Brexit, – це те, що згадане явище сигналізує про трансформацію світових центрів впливу та перерозподіл між ними потенціалу. Після розпаду Радянського Союзу у 1991 році картина світу почала зазнавати поступової трансформації, котра наразі набирає обертів. Відносно стабільна біполярна система з чітким критерієм розрізнення, який для багатьох асоціювався насамперед зі стилем господарювання: ринкова та планова економіки відповідно, змінилася нібито на мультиполярну з домінантним центром світового впливу США, з

поступовим нарощуванням впливу на світові процеси Китаю та втратою потенціалу Російської Федерації тощо.

Однак далеко неясною за прискіпливого погляду залишається причина або й причини (умови та обставини), відповідно до яких одним країна вдається стати центром світового впливу, інші ж залишаються на периферії або й загалом опиняються в стані «розмінної монети» у світовій грі, як це притаманно, наприклад, Україні. А є й такі, до того ж досить численні, етноси, яким загалом не вдається сформувати власну державність, наприклад, ті ж таки курди.

Все вище сказане опосередковано нашою думкою, що базовою підставою для формування світового центру впливу є далеко не державність як такий собі політичний інститут з наданими йому юридичними, економічними, соціокультурними тощо обрисами. Про те ж саме свідчить і Brexit: Сполучене Королівство є не просто формальною державою, а носієм і виразником певного, умовно кажучи, колективного духу, явно відмінного від колективного духу, притаманного Західній Європі, а отже й інституціональному втіленню – Європейському Союзу.

Відтак, Європейський Союз, якщо відступити від суто формальних ознак, може вийти за межі локального мислення, з позицій глобального мислення є таким собі носієм і виразником національного колективного духу, який проступає через ієрархію цінностей, системні традиції та культурний кодекс – «... сукупність взаємообумовлених базових світоглядних установок та пускових механізмів активності людини/спільноти, покладена в основу культурного середовища, притаманного природній та/або сталій людській спільноті загалом і її членам зокрема. Культурний кодекс лежить в основі усіх без винятку систем та сфер активності, притаманних тій чи іншій сталій/природній спільноті» [15, с. 34].

А якщо так, то наступні процеси в середовищі Європейського Союзу будуть пов'язані з пошуком глибинних, на відміну від поверхневих, зокрема високого економічного рівня життя, основ. Етноси континентальної Європи,

очевидно, тяжітимуть до якнайповнішого відображення колективного духу «Європи», точніше європейця – носія певних рис, ознак та властивостей, що у своїй комбінації його помітно відрізняють від неєвропейця. Свідченням про початок згаданого процесу можна вважати хай не й досить формалізований але поступ до пошуку інтегративних основ. Зокрема «... вже нині на засіданнях Ради ЄС на рівні міністрів закордонних справ та оборони дискутується питання «стратегічної автономії» ЄС» [42, с. 43].

Що ж до місця і ролі Brexit в житті України, то виходячи з локальних, точніше поточних інтересів, оцінити однозначно, знову ж таки, важко.

Залишся Великобританія в складі ЄС, очевидно, Європейський Союз за рахунок британського лобі мав би бути лояльнішим до України, особливо, що стосується військової та політичної підтримки у цей випробувальний, навіть можна сказати доленосний період для України. Але з іншого боку,

Європейський Союз хай повільно, але поступово переорієнтовується з Росії на Україну, точніше з російської державності на українську, бо нинішня Росія або майбутні державні утворення на її теренах залишатимуться у фокусі ЄС та її членів і надалі, маючи в своїх володіннях величезні території та запаси природних ресурсів, а також будучи великим ринком збуту. Однак сама Росія

як нинішнє державне утворення на чолі з явно корумпованою фактично терористичною владою вже однозначно не розглядається як стратегічний партнер, а отже і як репрезентант світового центру впливу. Колективний дух

РФ, що символічно передавався через ідеї панслов'янзму, «русского мира», «духовних скреп», носієм яких себе вважає нібито богоносний російський народ, поступово втрачає потугу, а отже і актуальність – розпорошується разом з тим, як РФ зазнає фізичних і моральних втрат на полі бою в Україні та на світовій арені, яка, окрім іншого, виступає полем практично невпинної битви ідей або центрів світового впливу, за якими стоять, умовно кажучи, колективні духи.

Тож на фоні Brexit українцям, насамперед українським (етнічним) елітам слід замислитися про місце і роль України у світі загалом та на Європейському

континенті зокрема. Варто поставити рюба перед собою питання і
 прямолінійно відповісти на нього: чого саме дійсно домагається Україна,
 прагнучи в Євросоюз? Якщо винятково економічних вигод, то Україна не

цікава Євросоюзу однозначно, оскільки там уже й без України вдосталь
 «нахлібників», з яким не ясно що далі робити. Взяти до прикладу ту ж таки

Угорщину. Якщо ж українці почувають себе носіями європейського
 колективного духу та послуговуються у поточному житті ідентичним
 європейському культурним кодексом, то вже була б інша справа. Але як

свідчить досвід, українцям все ще притаманний унікальний колективний дух,

збережений у поколіннях, попри системні спроби його знищити а українців

уніфікувати спочатку в середовищі homo soveticus, а перед тим і по тому в
 середовищі русского мира, згодом в середовищі тотальної глобальної попси

під виглядом мультикультуралізму.

Тож, коли голос давнини українського коріння і крові не дасть себе
 знищити, вступ України до ЄС, якщо таке станеться, рано чи пізно призведе

до переваги відцентрових сил в ЄС над доцентровими. Інакше кажучи, зі
 вступом України до Євросоюзу викристалізуються підстави для розриву ЄС

приблизно по кордонах Західної та Східної Римських імперій або по принципу

до належності до романо-германської культурно-духовної групи та слов'яно-
 балтської. Щоправда важливими факторами тут виступають, по-перше,

результати війни на теренах України з подальшою трансформацією в

Російсько-Українську війну; по-друге, взаємопорозуміння насамперед з

поляками та Польщею як форпостом західних слов'ян.

У будь-якому випадку з глобальної точки зору Вгехі сигналізує про те,
 що інтеграція навколо спільності духу бере гору над інтеграцією навколо

поточного економічного інтересу.

НУВІП УКРАЇНИ

Розділ III. ЕКОНОМІЧНІ І СУПУТНІ ІМ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ НАСЛІДКИ BREXIT

Ідея ієрархії цінностей, запропонована у свій час А. Маслоу дозволяє чіткіше уявити принципи, відповідно до яких відбувається історичний поступ людства. Допоки залишаються незадоволеними первинні потреби, представники народних мас не готові орієнтуватися в своїх очікуваннях та керуватися у своїй активності вищими цінностями. А оскільки матеріальні потреби і бажання принципово задовольнити не можливо на рівні посередньої ієрархії, то добробут і безпека завжди виглядатимуть домінуючими у порівнянні з політикою, культурою або щось інше говорив. Тому питання економічних і супутніх йому соціально-гуманітарних наслідків Brexit завжди буде сприйматися масами, а отже і маніпуляторами мас як значно важливіше за питання політичних наслідків.

3.1. Зміни в економічній ситуації ЄС внаслідок Brexit

Звісно, Brexit певним чином вплинув та продовжує впливати на економічну ситуацію у Європейському Союзі. Але згаданий вплив не є настільки суттєвим, аби були явні підстави говорити про економічне потрясіння країн-членів ЄС та Євросоюзу загалом. Принаймні, після Brexit карта Європи залишається незмінною, тобто нікуди не зникають ринки збуту, партнерські відносини тощо. Звичайно після відновлення митних кордонів між Євросоюзом та Великобританією дещо ускладнився рух товарів, капіталів та послуг тепер уже між партнерами. Однак суттєвих фінансових і загалом економічних збитків ЄС від цього не несе навіть при тому, що співвідношення експорт-імпорт склалося на користь Європейського Союзу, а отже країни-члени ЄС мають сплатити більше мито Великобританії, аніж навпаки. Однак такий дисбаланс надто не суттєвий, приміром, з огляду на річний бюджет самих країн.

Ясно, що відновлення митних кордонів також сповільнює рух товарів та послуг між континентальною Європою та Британськими островами, однак, знову ж таки, це не суттєво впливає на товаро- чи капіталообіг, ані на його швидкість, ані на його якість.

Brexit також вніс помітні зміни на ринку праці, перепинивши вільний рух насамперед кваліфікованих фахівців та також зайнятих в різних сферах робітників. Проте від цього більше, як далі буде продемонстровано, постраждала Великобританія, аніж Євросоюз. Основною втратою Євросоюзу у згаданому розрізі, очевидно, слід вважати незначне нарощування рівня безробіття європейців, яке, знову ж таки, особливо не впливає на економічний розклад ЄС загалом та переважної більшості країн-євросоюзниць.

Загалом Brexit не спричинив навіть натяку на хаос ані у Великобританії, ані в ЄС, хоча, як те аргументують фахівці в перспективі ще певним чином дасть про себе знати. Зокрема йдеться про те, що «... так, залишаються принципи й стандарти ЄС (багато які з них і надалі діятимуть у Британії), але це стосується тільки вже наявного масиву норм. Проблема виникає з новими, адже в сучасному світі фундаментальні зміни відбуваються часто, взяти хоча б онлайн-торгівлю. Саме в цих нових сферах, що займають дедалі більшу частку світової економіки, розбіжності накопичуватимуться і поглиблюватимуться [22]. А якщо так, то суттєві розбіжності мали б породити, щонайменше певні незручності щодо економічної і, як наслідок, соціально-політичної взаємодії. Однак для того й існують відповідні владні та аналітичні центри, аби виробити максимально ефективні рішення, які б дозволили нейтралізувати розбіжності, довівши рівень взаємодії до максимального комфорту і продуктивності.

Відтак внаслідок Brexit бюджети Європейського Союзу загалом та країн – складових ЄС не зазнали і не зазнають в перспективі суттєвих безпосередніх збитків. А ось щодо опосередкованого збитку, то тут дещо несеїмістичніша картина, хоча далека від, так би мовити, непоправного, оскільки «Сполучене Королівство сплачує значну суму внесків до європейського бюджету, а

отримус в два рази менше (12 мільярдів фунтів стерлінгів проти 6 мільярдів). Після виходу Великобританії зі складу ЄС задля забезпечення належного фінансування об'єднання внески країн-членів повинні бути збільшені, що однозначно не буде сприйнято ними позитивно [42, с. 43].

Однак згаданий факт також суттєвої ролі в житті Європейського Союзу також навряд чи відіграв або відіграватиме. Таким чином економічна ситуація на теренах ЄС після Brexit загалом суттєво не змінилася. Залишається лише відкритим питання щодо мікропоказників. Однак це не становить предмет дослідницького інтересу в розрізі даного наукового пошуку.

Очевидно, причиною економічної стабільності ЄС з огляду на Brexit, окрім іншого, є й ще той факт, що Європейський Союз має у своєму розпорядженні все те, що могла б йому запропонувати Велика Британія як член Союзу до Brexit і як партнер після Brexit, в іншому випадку відносно легко знайти йому належну заміну.

І все ж якщо звернутися до чистої статистики, тобто, так би мовити, голих цифр, котрі не враховують або, точніше не апелюють до показників, які б демонстрували безпосередньо економічну, а відповідно і соціокультурну ситуацію представника спільноти, то Європейський Союз таки поніс певні збитки в абсолютних цифрах внаслідок Brexit. Причиною таких наслідків, очевидно, буде дія сукупності певних факторів. Серед числа яких має місце, по-перше, сумарне скорочення обсягів економічних показників ЄС, а отже і певна втрата позицій в просторі світової економіки. Зокрема частка населення ЄС зменшилася з приблизно 7 % до 6,1 %, якщо за 100 % брати все населення Землі, частка долі у світовому ВВП зменшилася з 23,8 % до 20 %, рівень експорту скоротився з 33,9 % до 30,3 %. Окремим рядком у цьому переліку слід зазначити, що має місце скорочення внутрішнього ринку і відповідно збільшення закордонного за різними підрахунками на 16-21 %. Тобто вихід Великої Британії зі складу ЄС дещо ослаблює внутрішній ринок Європейського Союзу [41].

По-друге, Європейський Союз втратив певний вплив на один з провідних світових фінансових центрів, яким є Лондон-Сіті (City of London), а це неодмінно призведе до певної втрати впливу європейських структур та центрів прийняття рішення на фінансовий та інвестиційний світові ринки.

Також Brexit може відбитися на міграційній ситуації в ЄС, оскільки Великобританія самоусунеться від проблем, породжених незаконною міграцією до Європейського Союзу, у тому числі і економічних. Хоча Сполучене Королівство і будучи у складі ЄС не особливо рахувалося з проблемою мігрантів хоча б тому, що не входило до Шенгенської зони.

Зрештою, сам факт Brexit мав би породити певну хвилю економічної реакції на політичну нестабільність. Чого так і не сталося, попри прогнози окремих аналітиків, котрі, очевидно, спиралися на стандартні лінійні припущення нібито очевидних причинно-наслідкових зв'язків.

Коли ж звернутися до поточної ситуації, то виявиться, що економіка Європейського Союзу дійсно перебуває далеко не в кращому стані, але спричинений він переважно війною на континенті. Тобто Brexit відійшов у тінь війни не лише на політичному рівні, але й на економічному також, особливо, що стосується ЄС.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

3.2. Зміни в економічній ситуації Великої Британії внаслідок Brexit

Велика Британія була і є потужним економічним світовим державним утворенням не залежно від того у складі вона Європейського Союзу, а чи ні.

Про це свідчить досвід та системні статистичні дані. Між тим, починаючи з 1 лютого 2021, рік до тому як 31 січня 2020 року Велика Британія офіційно вийшла зі складу Європейського Союзу, у силу вступили нові у порівнянні з попередніми правила економічних взаємовідносин з ЄС, насамперед, що стосується торгівлі. Йдеться в першу чергу про тягар додаткового оподаткування товарів та послуг, корті спрямовують на експорт чи імпорт.

Разом з тим на громадян країн – членів Євросоюзу, які живуть та/або працюють на території Великобританії почали поширюватися загальні міграційні правила з відповідними витікаючими наслідками, у т.ч. і для економіки, зокрема ринку праці. Свідченням тому є численні нарікання на проблеми, з якими доводиться стикатися бізнесовим структурам, насамперед Великобританії: «Із різних виробничих сфер від рибальства до авіації, від сільського господарства до науки надходять повідомлення про те, що процеси застрягли в бюрократичній тяганині, що виникли складнощі з винайманням персоналу та чи не вперше має місце накопичення суттєвих збитків» [53].

Тому поряд з політичними питаннями, які потребували нагального вирішення на фоні Brexit, проступали ще й економічні, які полягали насамперед у тому, аби «розробити нові торговельні угоди з ключовими партнерами, перш за все – з Євросоюзом (адже станом на 2014 рік більше 60% торгівлі Велика Британія вела саме з ЄС). І тут важлива буде не лише швидкість, а й наявність кваліфікованої команди перемовників, які будуть спроможні відстояти торговельні інтереси Великої Британії» [42, с. 42].

Але поки тривали переговори, шукалися точки дотику і порозуміння, а європейська бюрократія особливо не поспішала робити поступки британській, бо Євросоюз перебував і перебуває наразі у явно кращій ситуації, аніж Великобританія, оскільки, окрім іншого, має значно більший сумарний

економічний та супутні йому потенціали у порівнянні з тим же таки Сполученим Королівством, збитки зазнавали і поки що продовжують в окремих випадках зазнавати як середні та дрібні підприємці, так і просте населення, в більшості становлячи масу британських підданих у порівнянні з європейськими.

Прикладом, умовно кажучи, хай відносно і незначних, але показових прихованих втрат від Brexit пересічних громадян є факт явного здорожчання поштових послуг. Зокрема посилки, – а між континентальною Європою та Британським Островами налагодився досить щільний потік поштових послуг

в обидві сторони, – почали обкладатися відчутними податками, а також митними зборами, ще й до того ж доставка значно подовжилася у часі з огляду на додаткові процедури митного контролю. Таке здорожчання стосується як подарунків, так і будь-яких інтернет-покупок, що стали досить популярними останнім часом. Додаткове роздратування у тих, хто користується послугами пошти, викликає ще й той факт, що попередньо не можна дізнатися суму доплат, а отже і визначитися з тим, чи варто скористатися інтернет магазином,

а разом з ним і послугами пошти, чи це виявиться збитковим зайняття. Тому склалася ситуація, коли «в Євросоюзі є ринок і покупці для їхніх

[британського походження] товарів, але нові митні правила роблять торгівлю не вигідною [53].

Як вже побіжно згадувалося вище, ще однією суттєвою проблемою, з якою насамперед стикається британський ринок праці, породженою внаслідок Brexit є «брак кваліфікованих працівників, з яким зіткнулися британські компанії. Адже після Брекзиту міграційні обмеження значно посилилися [33].

Це відбилося на роботі багатьох галузей, зокрема повітроплавання. Публічно тривогу забив, наприклад виконавчий директор easyJet Йохан Ландгрєн (Johan Lundgren): «Набір людей менший, це просто математика. Нам довелося

відмовити величезній кількості громадян ЄС через Brexit. До пандемії ми б відмовилися від 2-2,5% з огляду на громадянство. Зараз 35-40%» [53]. При цьому він піддав критиці спроби, знову ж таки за посередництва публічних

заяв, міністра авіації Великої Британії Роберта Кортса (Robert Courts), котрий вдався до риторики про те, що «навіть чи Brexit спричинив нестачу персоналу, що призвело до збоїв в аеропортах» [53], приховати дійсний стан справ з пасажирським перевезенням, а отже й економічною ситуацією в повітроплаванні після Brexit. Зокрема Ландгрен зазначив, що фірма, яку він очолює, вимушена була відхилити понад вісім тисяч заявок щодо працевлаштування, поданих громадянами країн Євросоюзу, з огляду на те, що на поточний момент кандидати не отримали належним чином оформленого дозволу на роботу на території Великобританії.

Зрештою, якщо спертися на цифри, сформовані внаслідок зважувань та прогнозів, то відповідно до досліджень, здійснених Інститутом міжнародної економіки імені Петерсона (Peterson Institute for International Economics) (Вашингтон, США) та оприлюднених навесні 2019 року в руслі доповіді «Brexit: втрачають всі, але Британія втрачає більше за інших», то відповідно до результатів дослідження збитки Великобританії мали б варіюватися від 1,2 % до 4,5 % її ВВП залежно від того, яка з 12 примусливих моделей подальшого розвитку подій з огляду на Brexit буде реалізована [41].

Водночас результати дослідження проведеного Центром європейських реформ (the Centre for European Reform) під кінець 2021 року завідали, що Brexit таки спричинив відчутні збитки економіці Великої Британії. Відповідно до оприлюднених незалежним аналітичним центром показників об'єм економічних набутків знизився в районі 5 %, тобто близько на 31 млрд. фунтів стерлінгів, з огляду на те, коли б Велика Британія залишалася в складі Європейського Союзу [53].

Більше того, з огляду на прогноз, здійснений Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) (Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD)), економіка Великої Британії відчутно сповільнить свій темп зростання за найближчий 2023 рік на фоні країн Великої 20 (G20), ясна річ, окрім Російської Федерації, котра, як відомо, розв'язала війну в

Україні, а отже несе суттєві втрати, у т.ч. і економіці, відкидаючи її рівень розвитку на десятки років назад [53].

Інші аналітичні центри також нічого доброго не пророкують Великій Британії в економічній сфері з огляду на Brexit. Зокрема відповідно до результатів моніторингу, здійсненого Управлінням з бюджетної відповідальності (The Office for Budget Responsibility), Brexit спричинив відчутний ефект аж до довгострокової перспективи, призвівши і скорочення ВВП Великої Британії на 4%, що є досить суттєвим показником для національної економіки. Водночас аналітики Financial Times зазначають, що спад ВВП Великої Британії в період пост-Brexit становить понад 100 мільярдів фунтів стерлінгів з огляду на втрати у виробничій сфері, а також близько 40 мільярдів фунтів стерлінгів недодажень до бюджету країни щороку. Зрештою «Велика Британія зараз відстає від усіх інших країн G7 за темпами відновлення після пандемії, причому експорт британських малих підприємств до ЄС значно скоротився» [53].

Про помітні наслідки для Сполученого Королівства говорять також інші аналітики: «Як і передбачала більшість експертів, Brexit спричинив значні економічні втрати як для Великої Британії, так і для ЄС. Найбільш вразливим виявився фінансовий сектор» [42, с. 42]. А з іншого боку, про такі збитки говорять самі британці, приміром директор невеликої фірми в Бакінгемширі, Джофрі Беттс, котрий, між іншим у 2016 році додав свій голос на користь прихильників Brexit: «Гадав, ми станемо найконкурентнішою країною Європи, це дасть поштовх бізнесу. Тепер я думаю: “Що ж ми накоїли?”» [53].

Тож втрати Великої Британії внаслідок Brexit визнаються практично одногласно, як самими британцями, так і аналітиками, принаймні щодо економічної сфери.

А на довершення згаданої «гори» збитків слід згадати ще й той факт, що на період перебування Великої Британії у складі Євросоюзу Північна Ірландія отримувала суттєву частку субсидій зі спільного бюджету ЄС, насамперед з фондів Союзу фінансувалася програма «PEACE». Ці кошти направлялися

переважно на врегулювання північноірландської проблеми. Звісно після Brexit уряд Сполученого Королівства має перебрати відповідний «головний біль», у тому числі фінансові затрати на себе [20].

І все ж, згадані збитки не є, умовно кажучи, невідомими для Британської економіки. Пересічні британці не надто збідніли, аби це призвело до якихось соціальних хвилювань або й потрясінь. Знову ж таки розпочата Російською Федерацією війна на континенті значною мірою переключила увагу британців на світові події. Останнє, окрім іншого, свідчить, що британці не настільки відчувають себе в скрутному становищі, аби не звертати увагу на процеси, які їх не зачіпають безпосередньо і навряд чи зачеплять в середньостроковій перспективі.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

3.3. Економічні та соціально-гуманітарні наслідки Brexit для світу і континенту

Війна на континенті, що набирає дедалі загрозливіших обрисів, оскільки вже давно не те що вийшла, але стала усвідомлюватися масами не як локальний російсько-український конфлікт, спричинений, окрім іншого, образно кажучи, різночитанням історії, а як передвісник світового соціального потрясіння з ймовірною гуманітарною кризою у найжахливіших проявах, перебрала на себе увагу світової, а тим більше європейської спільноти. Тож на фоні жахливих речей війни Brexit тепер видається, образно кажучи, черговим незначним непорозумінням між суб'єктами континентального і світового впливу, якими є не лише Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії та Європейський Союз, як ключові суб'єкти Brexit, а й європейські країни, особливо локомотиви Європейського поступу останнього століття-двох, зокрема Франція та Німеччина. Підставою для подібного твердження є не лише той факт, що теперішня війна є безумовно масштабнішим, ресурсозатратнішим, а понад те, небезпечнішим явищем, до того ж смертоносним у порівнянні з Brexit, а й те, що в нинішніх умовах прогнозовані та/або допустимі наслідки Brexit значною мірою скасувалися війною, особливо, що стосується третіх, тобто зацікавлених, але безпосередньо незадіяних країн та світу загалом.

Очевидно, не будь війни, «ударна хвиля», спричинена Brexit ще й понині б віддзеркалювалася в коливанні валютних котирувань. Зокрема євровалюта, швидше за все, продовжувала б знецінюватися на фоні долара, інших валют світу, зокрема китайського юаня. Те ж саме стосувалося б і фунта стерлінга, оскільки як Європейський Союз, так і Велика Британія з огляду на Brexit зазнали певних економічних збитків та втратили на рівні економічного зростання. Ясно, що «просідання» євро та фунта стерлінга сприяло б посиленню тих країн, чия валюта б укріплювалася, зокрема США та Китаю. Зіграло б це і на руку Російській Федерації, коли б та не розпочала відкритої

інтервенції в Україні. Все це б поступово знаходило відображення на рівні якості життя пересічного громадянина, тобто позначалося б на його купівельній спроможності, відчутті стабільності та захищеності тощо. А це означає, що Brexit неодмінно мав би відбитися на загальній атмосфері як в європейських континентальних країнах, так і Великобританії.

Тому не дивно, що більшість аналітиків, звісно, до початку війни тією чи іншою мірою були переконані у тому, що «найочевиднішим мінусом Брекзиту на сьогодні є руйнування єдиного простору ЄС і Британії для звичайних людей» [21]. Тобто пересічні громадяни опинилися обличчям перед купою

різного роду незручностей як економічного, так і соціально-гуманітарного плану. Щодо економічних проблем громадян так чи інакше згадується в попередніх розділ, а ось щодо соціально-гуманітарних, то, очевидно, європейці у масі своїй внаслідок Brexit пережили певний «холодок»

розрізненості внаслідок чергового розвінчання ілюзії про Європу як спільну домівку, затишну та безконфліктну, де кожний мав би можливість реалізувати себе сповна відповідно до своїх схильностей, не відчуваючи обтяжуючих обставин економічної скрути абощо. Тому Brexit іноді розглядають ще й як «удар не лише по британцях, а й по іміджу Євросоюзу як провідника прав

людини та захисника інтересів простих громадян» [21]. Принаймні Європейський суд з прав людини в період пост-Brexit уже не є дієвим органом захисту своїх прав для британців. Останнє, звісно, не означає, що юридично-

правова система Великобританії зануриться в правову кризу, але виникає певна загроза того, що суперники певних національних проєктів чи ініціатив не матимуть змогу захистити свою точку зору в незалежному судовому органі.

До речі, Brexit явно відбився і на сферах освіти, культури та обслуговування. Принаймні з огляду на Brexit ускладнився «доступ до освітніх проєктів, надання медичних і соціальних послуг» як британців, так і

представників континентальної Європи [21]. Зокрема йдеться про скасування спільних наукових та інших програм або явне ускладнення їх подальшого провадження. Згадана проблема насамперед сполучена з новими обставинами

фінансування та підпорядкування. Хоча це й не є настільки обтяжуючою обставиною для науки насправді на фоні інших моментів, котрі дійсно стримують дослідницьку цікавість та зусилля або примусово направляють у вигідне чи бажане зацікавленим центрам впливу русло.

Зрештою, ще до початку війни цілком очевидним видавалося, що «... розчарування жителів по обидва боки протоки очевидно вже нині, і воно тільки наростатиме в міру того, як дедалі більша кількість людей стикатиметься з новими обмеженнями. Кредит довіри до політиків у цьому питанні невеликий, і нинішнього [2020] року перегляд рішень, які зачепили інтереси людей, має стати одним із пріоритетів триваючого Брекзиту» [21].

Однак нинішнє життя демонструє, що Brexit, швидше за все можна вважати лише передвісником стану нестабільності, що наростає у світі загалом та на Євроконтиненті зокрема. А коли так, то країни – члени ЄС, точніше їх керівництво опинилося в умовах складного вибору, коли розуміння, що вистояти перед випробуваннями та лихоліттям значно простіше і явно менш затратно, аніж наодинці кожен сам за себе протистоїть спокусам «внекочити» за рахунок інших, що, звісно, підриває стабільність Євросоюзу.

Між іншим, у 2017 і наступних до початку 2022 року рівень «забаганок» європейській країні щодо їх спільного існування та взаємодії в межах Євросоюзу був досить високим навіть на фоні того, що «... поки Британія була з нами, нам було не важко бути євроскептиками. На це закривалися очі, адже англійці завжди були значно радикальнішими» [51]. А вже з початком війни лише окремі держави, точніше керівництва окремих держав, що входять до ЄС, дозволяють собі «гнути свою лінію», особливо, показово є тут влада Угорщини. Хоча така модель поведінки навряд чи хоч малою мірою спричинена прикладом Великої Британії в розрізі Brexit.

Зрештою, підсумовуючи міркування про соціально-гуманітарних наслідків Brexit, оскільки економічні наслідки Brexit в світових масштабах явно мізерні, можна сказати, що вони теж не є критичними, а в багатьох

ракурсах навіть не суттєвими. Сам Бреxit радше передвісник процесів розпаду і трансформації, аніж їх причина.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ВИСНОВКИ

НУБІП України

Людство невинно рухається у своєму історичному поступові, а отже постійно відбуваються події, серед яких виділяються значимі та ключові або й поворотні. Про те, які саме з подій мають колосальну вагу для поступу

НУБІП України

людства принципово не можливо становити достеменно. Це лише предмет міркувань та згоди. Те ж саме стосується Brexit: факт того, настільки суттєвою і важливою згадана подія в житті європейців, у т.ч. британців була, є і,

НУБІП України

можливо, буде, встановлюється лише на основі консолідованих міркувань або публічних, у т.ч. експертних та наукових диспутів. Звісно, свою роль у

формуванні домінантного бачення значимості події відіграють статистичні дані. Але й апеляція до статистичних даних не веде до однозначних висновків,

оскільки ті ж таки статистичні дані не є абсолютними – їх значимість і вага встановлюються внаслідок порівнянь.

НУБІП України

Щодо Brexit не існує єдиного чіткого бачення його значимості на рівні світової політики та міжнародних відносин. Звісно це помітна подія, але досить очікувана, оскільки відповідає наявному стану справ як у самому ЄС,

так і Великобританії. Сполучене Королівство ніколи не виступало чітко і ясно

НУБІП України

за формування цілісного наддержавного утворення на Європейському континенті, не було засновком Європейського Союзу, та зберігало за собою широчезну автономію, радше формально увійшовши до складу Євросоюзу у

1973 році, оскільки принципово уникало системної інтеграції в ЄС, наприклад,

НУБІП України

на рівні Шенгенської зони, спільної валютної зони абощо. Тому вихід зі складу

ЄС країни, яка ніколи повною мірою й не входила в нього, було б нерозумно вважати доленосним явищем. Швидше за все, Brexit є таким собі очікуваним

завершенням необдуманого експерименту щодо поєднання в одне ціле

непоєднуваного принципово.

НУБІП України

Більше того, вихід Сполученого Королівства зі складу ЄС, можна розглядати як корисний на перспективу як для Великобританії, так і Євросоюзу, оскільки Великобританія принципово не може «резчинитися» у

наддержавному утворенні, з огляду на історичне минуле, становище у світі та вагу на політичній арені, Євросоюз у свою чергу страждав би постійно від «ненервованої» Великобританії. Останнє означає, що політичні наслідки для Євросоюзу та Великобританії від Brexit значно менш збиткові, аніж ті, які б могли виникнути, коли б Великобританія продовжувала користуватися особливим статусом, будучи членом ЄС.

Серед політичних наслідків Brexit для Євросоюзу є припустима втрата певної ваги на світовій арені та отримання додаткового потужного опонента у міжнародних відносинах. Також мова йде про перерозподіл сил впливу на євросоюзні сфери життя і діяльності між умовно південними та північними та/або ключовими і периферійними країнами. Зрештою Brexit нібито міг сприяти запусканню євробіжних сил, зокрема на теренах Угорщини, хоча, швидше за все, вже ж реальним є зворотній Brexit ефект: владні кола малих або периферійних країн мусять задуматися над тим, настільки вони спроможні до життя і функціонування поза межами ЄС. Що ж до Великобританії, то Brexit мав би, по-ідеї, ускладнити відносини між складовими Сполученого Королівства насамперед. Однак британська влада впродовж десятиліть, щоб не сказати століть виробила і апробувала дієві механізми підтримання внутрішньої стабільності, а отже Brexit не загрожує Великобританії якими б то було суттєвими соціальними потрясіннями.

Економічні наслідки Brexit як для Європейського Союзу, так і для Великобританії також не є катастрофічними. Так, обидві сторони понесли певні збитки, як прямі, так і опосередковані, однак вони не призвели до зменшення економічної ваги обох суб'єктів світової політики на світовій арені. Між тим, введення митних та податкових пересторог і бар'єрів між ЄС та Великобританією дещо уповільнило темпи економічного зростання в окремих галузях, аби завдало фінансових збитків. Зокрема суттєво постраждав на перших порах ринок праці, особливо у Великій Британії, оскільки Європейський Союз має значно вищий трудовий ресурс, аніж Сполучене Королівство, у т.ч. і завдяки притоку трудових ресурсів з України та інших

країн – не членів ЄС. Також постраждали сфери обслуговування та освіти, а також частково постраждала наука, підсаджена на гранти. Але в такому разі постраждали не самі сфери, а залучені в них окремі представники, а надто – посередники, тобто ті, хто отримував, так би мовити, дивіденди від діяльності інших, будучи задіяними в розподілі фінансів і ресурсів.

Зрештою з найбільшими незручностями або й відносно високими збитками від Brexit зіткнулися пересічні громадяни як континентальних країн та Великобританії. Це вони зі свого гаманця мали покривати переважну більшість фінансових затрат, породжених Brexit. Разом з тим Brexit певною

мірою вкотре розвінчав ілюзю в широких колах щодо спільності європейського будинку, стабільного і затишного.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акуленко Л. Економічні наслідки Brexit: три сценарії для Європи та Британії / Акуленко Л., Майструк С., Шауменко Д. // Європейська правда.

– 2016.

URL:

<https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/06/27/7051299/>

2. Андрощук Г. Менше охочих вжитися у Великобританії: проблема брексіту і висока плата за навчання – Юридична газета. – 2021. – URL:

<https://yur-gazeta.com/golovna/menshe-ohochih-vchititsya-u-velikobritaniyi-problema-breksitu-i-visoka-plata-za-navchannya.html>

3. Британія виходить з ЄС: головні наслідки. – URL: <http://hromadske.ua/posts/brytaniia-vykhodyt-z-yes-holovni-naslidky>

4. Дорош Л. Вихід Великобританії зі складу Європейського Союзу: наслідки для Північної Ірландії / Л. Дорош, Я. Мущенко // Політичні науки. – 2018.

– Т. 4, № 1 – С. 40-47.

URL:

<https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jul/13537/dorosharticle12018.pdf>

5. Дроздовський Дмитро. «Брекзит: негромадянська війна» і філософія «нової політики». – 2019. – URL: <https://moviegram.com.ua/brexit/>

6. Дуна Н.Г. Економіка Великої Британії в умовах трансформації відносин з ЄС // Н.Г. Дуна, Т.Д. Ковтун // БІЗНЕСІНФОРМ. – 2019. – № 12. – URL:

https://www.business-inform.net/article/?year=2019&abstract=2019_12_0_57_62

7. Гісса Іванович О. Брекзит: наслідки і перспективи (в контексті побудови нових відносин Британія-Україна-ЄС) // О. Гісса Іванович, Я. Кубіч // Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент. – 2020. –

Том

8.

URL:

<https://journals.chnu.edu.ua/index.php/mediaforum/article/view/167>

8. Грубінко А.В. Європейський Союз після Brexit: продовження історії: монографія / А.В. Грубінко, А.Ю. Мартинов. – Тернопіль: Осадца Ю.В. – 2021. – 258 с.

9. Грубінко А.В. Шлях до брексіту: суспільно-політичний вимір участі Великобританії у процесах європейської інтеграції / А.В. Грубінко // Український історичний журнал. – 2019. – № 6. – С. 126-141.

10. Єрвонін Аскольд. Брексіт – величезна поразка ЄС – 2020 – URL: <https://wz.lviv.ua/blogs/426966-breksit-velychezna-porazka-yes>

11. Задоя А.О. Міжнародні інтеграційні та дезінтеграційні процеси: суперечливі наслідки / А.О. Задоя, А.П. Боцула // Академічний огляд. – 2017. – №1(46). – С.5-13.

12. Зельманович І.І. «Заморожені» конфлікти, як інструмент геополітичного протистояння / Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія. – 2016. – Вип. 17. – с. 129-136.

13. Івасечко О.Я. «Брексіт» як новітня загроза цілісності Європейського Союзу: економічні та соціальні наслідки / О.Я. Івасечко, О.В. Коваль // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. – 2016. – Вип. 17. – с. 47-54.

14. Калмиков Олександр. Чим закінчилось історичне розлучення Британії з Євросоюзом – 2020. BBC URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-55445360>

15. Калуга В.Ф. Культура як спосіб та простір буття з точки зору їх функціонального навантаження // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки. – 2(92) 2022. – С. 30-40.

16. Калуга В.Ф. Функціональний підхід до розуміння суті світової політики та її ключових факторів як механізм поглибленого освоєння предмету дослідницької цікавості / В.Ф. Калуга // Університет і лідерство. – 2021. – № 2 (12). – С. 138-147.

17. Калуга В.Ф. Основи світової політики: навчальний посібник / В.Ф. Калуга. – К. : Редакційно-видавничий відділ НУБіП України. – 2018. – 132 с.

18. Калуга В.Ф. Суть феномену «людський фактор» і що за ним може критися / В.Ф. Калуга // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природо-користування України. Серія «Гуманітарні студії» – 2018. – № 280, – с. 101-106.

19. Кибіч Яна. Особливості британського підходу до процесу європейської інтеграції // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці: Чернівецький національний університет. – 2019. – Т. 40. – С. 58-66. URL: <https://nhpi.chnu.edu.ua/index.php/issues/article/view/184/163>

20. Кондратенко М. Влада Північної Ірландії призупинила Brexit-перевірки на кордоні. – DW. – 2021. – URL: <https://www.dw.com/uk/vlada-pivnichnoi-irlandii-pryzupynula-brexit-perevirky-na-kordoni/a-56426004>.

21. Константинов В. Чому в регіоні Об'єднаного Королівства знову говорять про референдум про незалежність? – ZN. – 2020. – URL: <https://zn.ua/ukr/international/shotlandskij-kejs.html>.

22. Константинов Віктор. Чому торговельна угода між Лондоном і Брюсселем не завершила епопеї Брекзиту. – 2021. URL: <https://zn.ua/ukr/international/perehomuta-storinka.html>.

23. Крижанівська Галина. Велика Британія намагається переписати правила Brexit. ЄС погрожує судовим позовом. – 2022. – URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1981235-velika-britaniya-namagayetsya-perepisati-pravila-brexit-yes-pogrozhuje-sudovim-pozovom>

24. Крушинський В.Ю. Зовнішня політика Великої Британії (1997-2007) : монографія. – К. : ВПЦ "Київський університет". – 2015. – 175 с.

25. Крушинський В.Ю. Британська Європа чи європейська Британія: Великобританія в європейських інтеграційних процесах. – К. : ВПЦ «Київський університет» – 2003. – 214 с.

26. Кухалейшвілі Г. Наслідки Брекзиту: які виклики чекають на Велику Британію після виходу з ЄС. // 112.UA. 2019. – URL: <https://ua.112.ua.tv/statji/naslidky-breksituyaki-vyklyky-chekaiut-na-velyku-brytaniuu-pislia-vykhodu-z-yes-519676.html>.

27. Ленін В.І. Твори. Вид. 4: т. 1. Що таке «друзі народу» і як вони воюють проти соціал-демократів? – М. 1956.

28. Литвинова Є. Брексіт: чого очікувати українському бізнесу / Є. Литвинова, К. Базілевська // Управління якістю. – 2021. – № 1. – С. 32-40

29. Мартинова, А.С. "Брексіт" – поштовх до розпаду або згуртованості / А.С. Мартинова // Правові горизонти. – 2018. – Вип. 9 (22). – С. 94-98.

30. Неприцький О.А. Великобританія: шлях до сепаратизму регіонів чи побудова «європейського дому» / О.А. Неприцький // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія: Збірник наукових праць. Вип.ІІ. – Вінниця, 2000. – С.226–232.

31. Островський В.П. Вrexit як ключ до осмислення системних процесів і тенденцій на європейському континенті / В.Ф. Калуга, В.П. Островський // Вісник аграрної історії, N39-42. – с. 78-89.

32. Островський В.П. Дослідження політичних трансформацій Великої Британії // Відносини між Україною і НАТО на сучасному етапі: досягнення та виклики: зб. наук. праць (за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 2 червня 2022 р.). – К., 2022. – 245 с. – С. 238-239

33. Паритет купівельної спроможності // Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – Київ: Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання. – 2011. – 504 с.

34. Понад 60% британців негативно сприймають результат Вrexit. Станом на 26 грудня 2021. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/12/26/7132032/>

35. Прищепя Ярослав. "На краю прірви": чеський міністр не виключає виходу Угорщини з ЄС. – 2022. – URL: <https://suspihne.media/280414-na-kraju-prirvi-ceskij-ministr-ne-viklucuae-vihodu-ugorsini-z-es/>

36. Рудько С.О. Питання ірландського кордону на першому етапі Brexit // Політичне життя. – 2018. – № 2. – С. 140-145.

37. Сорока В. Брексіт та його вплив на міжнародну політику / Вісник Прикарпатського університету. Політологія – 2018., Том 1 № 2 – с. 96-105.

38. СталOVEROVA Г.В. Особливості перемовин щодо членства Великобританії в ЄС / Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія. – 2016. – Вип. 15. – с. 313-321.

39. Чевичалова Ж. В. Британська сецесія: черговий крок у непростих стосунках ЄС і Великої Британії // Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. – Харків, 2016. – С. 86–90.

40. Червінка ІМ. Наслідки Brexit для Шотландії та її політики щодо ЄС / Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія. – 2016. – Вип. 16. – с. 343-350.

41. Шаров О.М. Brexit: «плюси» та «мінуси» для глобальної економіки. – 2019. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-10/tezi_sharov-o.m.pdf

42. Шелемба М.М. Проблеми трансформації співробітництва Великої Британії та Європейського Союзу після Brexit / Михайло Шелемба, Мар'яна Ставенська // Геополітика України: історія і сучасність. – 2021. – № 1(26) – с. 40-48.

43. Шелест Г. Стан відносин між Україною та Великою Британією / Аналітична довідка. Портал зовнішньої політики. – 2019. – URL: <http://fpp.com.ua/stan-vidnosynmizh-ukrayinoyu-ta-velykoyu-brytaniyeyu-analitychna-dovidka/>

44. Щербаків В.В. Причини та наслідки виходу Великої Британії з Європейського Союзу // Європейські перспективи. № 4. – 2021. – С. 170-176. – URL: <https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2021/11/170-SHHerbakov.pdf>

45. Яковюк І.В. Brexit: причини і наслідки британського референдуму // Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики. Зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. – Харків, 2016. – С. 25-29.

46. A European Union without the United Kingdom: The Geopolitics of a British Exit from the EU. – URL: <https://medium.com/@lseideas/a-european-union-without-the-united-kingdom-the-geopolitics-of-a-british-exit-from-the-eu-6ed3c1a87e7c#.asag1i4yu>

47. Beecher Jay. Британська криза – помста за Брексіт, і чому нам треба повернути Джонсона. – Kyiv Post. – 2022. – URL: https://www.kyivpost.com/uk/article/opinion/poglyad/brytanska-kryza-pomsta-za-breksit-i-chomu-nam-treba-povernuty-dzhonsona.html#pll_switcher

48. Brexit: All you need to know about the UK leaving the EU. – URL: <http://www.bbc.com/news/uk-politics-32810887>

49. Brexit: the pros and cons of leaving the EU – 2022. – URL: <https://www.theweek.co.uk/brexit-0>

50. Britain's 40 year relationship with the EU. – URL: <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/06/16/britains-40-year-relationship-with-the-eu/>

51. Gruyter Caroline de. There is Life for the EU after Brexit. Carnegie Europe. – 2018. – URL: <https://carnegieeurope.eu/2018/03/23/there-is-life-for-eu-after-Brexit-pub-75876>

52. Elgot Jessica. «No alternative»: Theresa May sends British jets to join airstrike on Syria [Electronic resource] // The Guardian. – 2018. – April, 14. – URL: <https://bit.ly/3EjHv1B>.

53. Helm Toby. ‘What have we done?’: six years on, UK counts the cost of Brexit / Toby Helm, Robin McKie, James Tapper & Phillip Inman // The Guardian. – 2022. – URL: <https://www.theguardian.com/politics/2022/jun/25/what-have-we-done-six-years-on-uk-counts-the-cost-of-brexit>

54. Kaluha V.F. Through the prism of struggle for identity: ukrainian-russian confrontation of the first quarter of the XXI century / V.F. Kaluha, O.V. Koliada // The Russian-Ukrainian war (2014-2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”. – 2022. – p. 923-932.

55. Keynes John Maynard. Economic Consequences of the Peace. New York: Harcourt, Brace & Howe, 1920, p.326.

56. Metzidakis Angelo. Victor Hugo and the Idea of the United States of Europe. Nineteenth-Century French Studies. – 1994. – 23 (1/2). – pp. 72-84.

57. Smith Denis Mack. Mazzini. Yale University Press. – 1998.

58. Thibaut Harrois. Towards Global Britain? Theresa May and UK’s Role in the World after Brexit [Electronic resource] / Thibaut Harrois // Observatoire de la société britannique. – 2018. – №21. – P. 51-73. – URL: <https://bit.ly/3xNo4eZ>

59. Wallenfeldt Jeff. Brexit. – 2022. – URL: <https://www.britannica.com/topic/Brexit>

60. What is Brexit and what is going to happen now that Britain has voted to LEAVE the EU? URL: <http://www.express.co.uk/news/politics/645667/Brexit-EU-European-Union-ReferendumDavid-Cameron-Economic-Impact-UK-EU-exit-leave>

61. Why Is Britain Running Away from Europe? – URL: <http://www.spiegel.de/international/europe/will-straw-essay-on-the-role-of-britain-in-the-european-union-a-956230.html>

62. Wishart Ian. The truth about the 10 biggest brexit myths of the moment. [Електронний ресурс] / Ian Wishart // Bloomberg Politics. – URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-11-01/the-truth-about-the-10-biggest-brexit-myths-of-the-moment>